

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1899.

II. fűzet.

A románság balkáni eredetéhez.

Tanulmányoztam Alsófehérvármegye román népét, s az eredményről egy kötetben számoltam be.¹ Kutattam a román hely-, család-, állatnevek eredete után; vizsgálat tárgyává tettem a nyelvet, a születési, lakodalmi, temetési, ünnepi szokásokat, időtöltéseket, tánczokat, játékokat, zenét; a sok balhitet, babonát, hitvilágot; felbonczoltam a község, templom és társadalom szervezetét; nem került ki figyelmemet a népviselet, foglalkozás, népköltészet, valamint nem zárkóztam el azon hatások elől sem, a melyeken a nép e hazában átment; kimutattam a magyar és román nép kölesönös hatását egymásra, nyelvre, szokásra, erkölesre, s mindezekből összeállítottam a román nép jellemrajzát.

S mi az eredmény? Az, hogy hazánkban a román nép által lakott bármely kis területet vegyünk, a nép nyelvében, erköleseiben hitvilágában mindenütt megkapjuk a *balkáni ízt*, mintha egy esepet ízlelnénk a tengerből, abban a tengervíz összes sajátágaival találkozunk.

Azok tehát, a kik *Thunmanntól* (1772) kezdve *Hunfalvy* Pálíg a román nép eredete után a Balkánban kutattak, helyes úton jártak, mert a míg a románságnál semmiféle pozitív dáciai hagyomány nyal nem találkozunk, addig a balkáni hagyományok és hatások feles száma, döntőleg hat a románság származási helyét illetőleg.

Akkor, mikor a románság a Balkánban alakuló korszakát élte egy területen és egy tartósabb hatás alatt, természetesen felszívta magába annak a talajnak az *ízét*, a melyből először táplálkozott. Ez az idegen íz a nép őseredeti természetével, az itáliai hagyományokkal egyesült, a mi megteremtette a román nép sajátos faji, nemzeti jellegét. Ezzel a szervezetbe már átment ízzel, ezzel a már megjegecesedett faji jelleggel váltak ki az egyes részek a törzsből és ha-

¹ „*Alsófehérvármegye román népe*“. N.-Enyed 1899.

ladtak felfelé tovább és tovább. Innen van az, hogy az Adria és Fekete tenger a Pruth és a Tisza között lakó románságnál néprajzilag egyforma alapberendezéssel találkozunk.

Tanulmányom eredménye ezekből kifolyólag az, hogy a románság mai néprajzi berendezkedését jobbra a Balkánból hozta magával.

Jelesen mit? *A nyelvet.* A nyelvben a balkáni albán hatást (artikulus hátravetése, a sorszámok 11-től 19-ig *spre*-vel való használása) megelőzőleg kimutatták már mások. Ehhez hozzáadhatom a rhotacismust és a mai román szókinésnek tekintélyes szláv és egész albán részét. Az elsők a nyelv alakulása korából valók, így tehát kétségtelen, hogy a nyelvnek olyan területen kellett megalakúlnia, a hol ezekkel a hatásokkal tényleg szemben állt; ez a terület nem más, mint a Balkán.

Hogy a nyelv a románságnak felfelé való vándorlása közben s az országban való letelepedése ideje alatt miféle újabb hatásokon ment keresztül, azt részletesen ki lehet mutatni. Jelesen az, a mi úgy a mai balkáni román nyelvben, mint a magyarországiban tényleg meg van, az mind közös alkotás a régi hazából; a mi egyikből, vagy másikkól hiányzik, az későbbi időből való külön szerzeménye egyiknek vagy másiknak. A míg a Balkánban maradtak nyelvén erőt vett a görög és a török áram, addig a magyarországi román nyelvben, különösen szókinés tekintetében, a magyar hatást látjuk tulnyomó mértékben érvényesülni. Példákat lehet felhozni. A magyarországi román nyelvben előfordul a *tulai* (tuláj!) felkiáltó szó. Mindenütt ismeretes nálunk. Jóban, rosszban használja a román. *Tulai, câ mor în bine!* (Tuláj! meghalok a jóban)! *Tulai!* *câ mē omoară!* (Tuláj! megöl.) A felkiáltás nem vonatkozik a mondat tartalmára, s azzal szoros összekötetésben nincs. Egy felkiáltás tehát, a mely a külvilágnak szól, hogy annak figyelmét magára vonja. Nem egyéb, mint a magyar *tolvaj!* Ez pedig a régi Erdélyben törvényes műszó volt. Az Appr. és Comp. Constitutióban ismételtén tétetik rendelkezés, hogy „*tolvaj* kiáltásra, harang félen verésre“ a faluk tartoznak felkelni; továbbá a harminczadokhoz tartozó szolgálkat „*tolvaj*“ kiáltásra a falusi lakosok tartoznak támogatni.

Vagy *potilat*-nak nevezik az abrudbányai havasok között is azt a nagy fehér gyölesot, a melylyel a nő fejét a fejkeszkenőn felül

betakarja. Ezt a ruhadarabot rendszeren a vásárban a gyolesosoktól szerzik be, magyarul *patyolat*. A románság *potilat*-ot csinált belőle.

Tehát hiába keressük akár Romániában, akár a Balkánban; valamint hogy a magyarországi nyelvben hiában keressük a romániaiak rengeteg görög és török szavát, a mi a törökök és a fanarioták uralma alatt tapadt a nyelvhez. Éppen így a macedoni nyelvvel is, a mi már elzárkózva, elkülönítve a kivándorolt rajoktól külön is fejlődött.

Magával hozta a nép a *nevét*. Kétségtelen, hogy a görögök a románokat a Balkánban *romaeusok*-nak nevezték. Tehát úgy nevezték el, a hogy a nép magát elnevezni szokta *roman*-nak. De a VI-ik században a Balkánt ellepi a szlávtság s az ott talált pásztor népet elnevezi *blach*-nak, *vlak*-nak, a görögök is csakhamar felkapják a nevet s használják tovább.

A Balkánban kell kutatnunk a román *község* eredete után. A község ősalakja kétségkívül a *cátun*, a mely Romániában s a balkáni részekben ma is töméntelen számban fordul elő. A *cátun*-ok nálunk is megvannak, csak hogy *praedium* neven ismeretesek. A *cátun* (szállás) balkáni alkotás, úgy támadhatott, hogy a pásztor család, magának nyájai közelében állandóbb faházakat épített. A házak leginkább erdők aljában épültek, miket az ember saját czéljaira pusztítani kezdett. A család szaporodott, új, meg új ház épült, így támadt havason a *cátun*, a szállás, a kis falu. Nálunk is sok ilyen *cátunszerű* házesoportot lehet látni havasaink között, a melyek egy-egy nagyobb községben szoktak egyesülni. A Balkán régi *cátunjaiban* 35-nél is több család lakott, a lakosság fejét *knéz*-nek nevezték. A föld, melyen a *cátun* elterült, rendszeren valamely kolostoré, vagy uraságé volt, s a birlalásért a tulajdonos valamely adófélét szedett a lakosságtól. Ha az illető *vlach*-nak saját nyája volt, 50 juhból egy juhot és egy bányát tartozott adni. Érdekes tehát az eredmény: a románság a Balkánból Románián át, nem csak községi szervezetét, nem csak a *knéz* intézményt, de magát a földesúrtól való függőséget, a *jobbágy*ságot is magával hozta új hazájába. Sok román lakta vármegyében a falusbirót a régi intézménynek megfelelően ma is *knéz*-nek és nem *birâu*-nak nevezi.

A mi a községalkotásokat s illetőleg helyneveket illeti, ne

gondoljuk azt, hogy a mért nálunk ma valamely községnek *szláv*os neve van, annak régen szláv telepnek kellett lennie. Kétségtelen, a románság felvonulásában magával hozta a község-, illetőleg a helynevek egész nomenclaturáját és itt községalkotásainál élt vele. Ugy tapasztaljuk, hogy hazánk keleti részeiben a szláv helyneveket a románság terjesztette és tartotta fenn. A helyneveket a magával délről hozott nomenclaturából szedte elő. Innen van az, hogy Románián át a Balkánig a románok által alapított községeket inkább szláv helynevekkel látták el. Akadunk oly helynevekre, a melyek ránk nézve idegen intézményről tesznek tanúságot. Így hazánkban a románság által lakott vidékeken több *Ohába* nevű község fordul elő. A Balkánban voltak ohabnic földbirtokok, a melyek bizonyos adózás alá nem estek. Romániában az ohabnic örökségek száma a Duna mentén nagy; Călărăstól a Boresán lefelé sok az ohabnic föld. Ezek nem esnek az 1864-ki törvény alá, eladhatók, elidegeníthetők, kisebb részekre oszthatók. A föld egy szabadabb természetét jelöli meg s hazánkban is bizonyára azért nevezték el így a községeket, mert azoknak földé, vagy lakói bizonyos kiváltságokat, robot-, vagy adómentességet élveztek.

Egészen bizonyos, hogy a hazai románság *háza és temploma* constructióját is az alsó vidékekről hozta magával. A román ház ősalakja a pásztorkunyhó (stină), a mely kezdetben egy szobából állott, szűk ablakkal, tisztán arra használva, hogy a pásztor a zordon időkben abba magát meghuzhassa és abba tartsa szükséges eszközeit. Később egy pitvart (tinda) csatolt hozzá, gyengébb, vagy éppen beteg állatai számára. Még később a pitvar mellé egy másik szobát is épített a szaporodott család részére.

A magyarországi románságnál a ház ezen alakját mindenütt feltaláljuk; ha csak egy szobából áll: *casă* vagy *colibă*, a mely név szintén balkáni; ha bekerített udvarral is bir: *curte*.

A Balkánban a ház ezen alakja általános; kerítést nem ismer; a kerítés elleni ellenszenv a román falvakban majdnem általános.

A templomot illetőleg a románság régebben kis, szűk fatemplomokat építtetett, olyanokat, minő a Balkánban és Romániában általában ismeretesek. Nálunk egyre kimennek a divatból.

A *biserica* szót is a Balkánban szedte fel és onnan hozta magával.

A gör. keleti egyházhoz való tartozósága is a balkáni eredetűség mellett szól, valamint egykori függősége a szláv illetőleg gör. egyházi főhatóságoktól.

A románság foglalkozása leginkább a *juhászat* volt. Erre vall mai hajlama, természete.

A pásztor népnek nincs hazája, állami szervezete nincs, saját országot nem ismer, halad tovább és tovább, jól érzi magát ott, a hol barmai számára elegendő táplálékot talál. Mindenütt idegen, nem elegendik az ország belügyeibe, a sarezolás elől, ha lehet, kitér. A Balkántól az éjszaki Kárpátokig, a havastetőkön mindenütt megkapjuk a román *cioban*-t, a mi szintén balkáni szó. Az ország közigazgatási felosztásairól sehol sines fogalma, mindenütt hol havastetőről a völgybe néz le, csak *țara*-t országot látott. Így keletkezett román szempontból hazánkban a sok *țara* (ország) jelesen : țara Oltului, Bársiei, Hațegului, Oașului stb.

A románság havasi élete mellett szól az a körülmény is, hogy onnan leereszkedve, az előbbi élet hagyományai szerint akart élni, nem kertelte el telkét, gyümölcsfákat nem nevelt, veteményes kerteteket nem művelt; a havasban ezt nem eselekedhette a zordonabb éghajlat miatt. Állatjait részben alólról hozott nevekkel látja el: Murg, Bălan, Gruia, Beală stb. mind balkáni hagyományok. A ló ökör s tehén nevek a magyaroké, a juh-nevek románosak, leginkább arról a napról nevezi el a pásztor, a melyen a bárány született: *lunae* (hétfői), *marțue* (keddi) stb.

Igen érdekes a pindusi román pásztorok szokása: Szent Demeter napján *indulási ünnepet* ülnek. A pap megáldja az összegyűlteket és nyájaikat, aztán jelt ad az indulásra. A pásztorok nyájaikkal májusban már a havasok lábainál jelentkeznek, három hónapot tart a havasba való felvonulás, az ősz közeledtével aztán ismét lehúzódnak a tenger felé. A romániai pásztorok ugyanezt az útat teszik: nyájaikkal rendszeren a *baltá*-ban, a Duna deltájában telelnek. Nálunk a románság megtartotta azt az ősi szokást, t. i. nyájjait a pappal kiinduláskor tavasszal megszokta áldatni. Ez, valamint a pásztoroknak az a szokása, hogy leányokat rabolnak el s felviszik a havasba isztinájukhoz, balkáni hagyomány.

A *móczok* és *mokánok* eredete után kutatva, az elsőkre Maczedoniába, az utolsókra nézve Romániába vezetnek a nyomok. Bolin

tinean Demeter a macedoniai hat nemzetiség között felemlíti a *móczokat* (moŃiui), a kiknek nagy része Thessalában lakik, földmíveléssel és különféle mesterséggel foglalkoznak. A mi móczunk is kitünő földmívelő, de mert elegendő földje nincs, a bányászatot s különböző mesterséget, leginkább faipart űz. Igen ügyes kézi munkás. A móczok nyelvében, Abrudbánya régi románságánál, sajátos jelenséget mutat: a *c* (e, i előtt; magyar *cs*) *f*-be (*cz*) megy át: *cenuşă* = *ţenusă*; *fiçior* = *fiţior*; a mi a balkáni ezinczárookra (ţinŃari) emlékeztet.

A *mokánokat* illetőleg, hogy a szó *mocan* honnan származik, bajos volna megmondani. Románia helyrajzában előfordul *Mocan* (hegy), *Mocan* (havas), *Mocan* (sziget a Dunán); könnyen válhatott a helynévből család, vagy néposztály elnevezés; jelesen azokat, a kik ezeken a helyeken laknak, elnevezték *mokánoknak* (mocani). Ezeken kívül van egy patak *Mocaneasca*, *Mocani* néven három község ismeretes még. A magyar állam területén *Mocan*, *Mocani* nevű községek nincsenek. Több mint bizonyos, hogy a mokánság egykor egy területen kompakt egészet, talán egy *catun*-t, egy családot, egy havasi lakosságot képezett; innen szakadtak ki és alapítottak új telepeket egyes csoportok. A mokánság főfészke ma is Románia, innen jöhettek át, még pedig papi vezetés alatt a csoportok. A mokán nálunk ma is papja után nevezi el, vagy különbözteti meg magát a többitől, mondván pl. „*Áron pap népéből, vagy népéhez tartozó, vagyok!*“ Romániában a mokánság rengeteg vagyonra tett szert. Az állattenyésztés egészen az ő kezében volt; hatalmas kereskedést űzött lóval, marhával; piacainkat is Debreczenig ő látta el különösen lóval. Az úgynevezett *mokán ló* ma is keresett, mert kitartó, edzett, kevés igényű. A míg Romániában a mokánságból fejlődött ki a *gentry* osztály, addig nálunk úgyszólván a legkorlátoltabb viszonyok között él.

A *ruházatot* illetőleg csak azt mondhatjuk, hogy a Balkánból hozta magával a románság. Az a viselet, mely a régi korban a Kaspi-tenger és a közép-Duna között divatozott, az írók és emlékek tanúsága szerint a medusok viselete volt, a mit kevés változtatással időnként átvettek a persák, a scythák, a szarmaták, a tráko-phrygiaiak, a geták és a dákok. Főszerepét játsszik a *nadrág*, bővebbre vagy szűkebbre szabva, lenyúlt a bokáig; derékon övvel

volt megerősítve; fön *kucsma*; újjakkal elláttott *kabát*-féle, *bocskor*. Innen van, hogy a fennebb említett népeket, bár nyelvre egymástól annyira különböztek, a görög és római írók külső egyező viseletük után egy kalap alá vettek. A rómaiak különösen ezeket a népeket, valamint a germánokat, a tenger melléki görög koloniák lakóit *bracati* jelzővel látják el. A románság a latin *braca*-t (nadrág) az öltözésre, ruházatra fenntartotta: *imbrăc* (öltözök), *desbrăc* (vetkezik), *imbrăcat* (felöltözött, megrakott), *imbrăcămintă* (öltözék, ruha), *brăcinare* (harisnyakötő, gatyánadrág), *bracii* (öv) stb. A román fel fogás szerint ma is, ha valaki nadrágba, „harisnyába“ van, az *om imbrăcat* (felöltözött, jól öltözött, megrakott ember). Nadrág nélkül felöltözött embert nem képzel. A román ruhadarabokat tekintve, s nőknél különösen a színpompát vizsgálva, a gyöngyök és pénzek használatát tekintve: mindezek eredete a Balkánban, a szláv, az albán, a görög hatásban gyökerezik.

A *hitvilágot* tekintve hasonló eredményekre jutunk. Bár kétségtelen vannak római nyomok ebben a hitvilágban, azt mégis inkább a szláv hitvilág segítségével tudjuk magunknak megmagyarázni. A népek hitvilága egyesült, vegyült, alig lehet egyes alakok eredetét kimutatni már; de az a körülmény, hogy valamely nép miféle néven nevez meg egy-egy szellemet, alakot, rávezet a arra következtetésre, hogy miféle hatás alatt, miféle néptől vette át a szót és az azt kifejező alakot. A *strigoii* (boszorkány), *ursitoare* (sorsvető, Parca) szavak tiszta forrásra fogják a kutatót vezetni. Az ezekben való hit meg volt a rómaiaknál is; míg a Solomonar, Spiritus, Vêreolac, Bălaur, Zmeu stb. más forrásokra vezetnek. Egyáltalában meg lehet különben állapítani, hogy a Balkán-félsziget népei hitvilág, babona, szokás tekintetében egy néprajzi testet képeztek, s képeznek ma is; hitviláguk, babonájuk, szokásuk, erkölcsük tehát összeforrt. Természetesen erről a területről felvándorló tömegek az egész hitvilágot magukkal hozták.

A románság száma, szellemi önállósága ma már a Balkánban alárendelt. Honnan van az, hogy míg nálunk s Romániában száma nézve a nép úgy elszaporodott s nemzetiségi egyedét annyira fenntartotta s kidomborította, az őshazában satnyúlt, elcsenevészedett, számra nézve pedig apadott? A dolog nagyon világos.

A Balkánban a nép közös valláson volt, a románság egy egy-

házban élt a göröggel, a szlávval. Mindenik erősebb volt nálánál és volt egy közös kapocs, a mi összerította őket, hogy a gyengébb a rövidebbet húzza. A románság apadt; beleolvadt az idegen elemekbe; szellemi, anyagi erői egyáltalában nem tudtak versenyezni a társnépek hasonló erőivel. Jöttek a törökök; a török vallás felvétele nagy előnyökhöz juttatta az áttérőt; de különben is egy gazdátlan, fejvesztett nép, minő volt s a minő jelenleg is nagy része a balkáni románságnak, tudatával nem igen birt tényeinek, könnyen cserélt vallást is. Így látjuk a meglevő románokat, a czinezárók nagy részét eltörökösödni, a többieket beleolvadni a szláv és görög elembe.

A felvonuló csapatok azonban más körülmények közé kerültek. A két román fejedelemségben nagy számuknál fogva önállóságra, hatalomra tesznek szert. Nálunk a letelepedő népelemmel, a feudális rendszernél fogva, senki sem köt atyafiságot, hitvilága, erkölcase új, a hazaiakra nézve idegen, a mi a románságot egészen elszigetelte volt. A szaporodását tehát mi sem gátolta. Sőt új hitvilágával, eredetiségével hódít is; magába olvasztott minden hasonló sorsú jobbágy idegen elemet.

Az *impërat* (császár) szónak eredetét is csak a Balkánban kereshetjük. Nálunk egyáltalában nem honosíthatott volna meg a szó, mert a honalapítás óta az újabb időkig sem a magyarországi, sem az erdélyi részekre nézve, a népnek arra szüségé nem lehetett. A bizánci császárság emléke őriztetett meg a szóban. A román fogalom szerint valódi nagy uralkodó csak *impërat* lehet. A *crainu* nála egészen kicsinszerű, idegen valami. Erdélyben a vajdákat, nemzeti fejedelmeket *crainu* (király)-nak nevezte a román.

A román társas- és körtánczok (hora) többnyire balkáni eredetűek, a zenével egyetemben. A *calușer*, gondolom, a nép saját alkotása s római hagyományokra vezethető vissza.

A gazdag népköltészetben az itáliai hagyományok mellett a balkáni idegen hatás nagy. Érdekes a dalok kezdetén a *zöld levélre* (frunză verde) való hivatkozás. A rendelkezésem alatt álló macedoniai román dalokban hiába kerestem a *frunza verde*-t. Nem fordul elő. A *kakuk* iránti nagy előszeretet sines meg. Nincs meg az a hangsúlyozás sem, a mi nálunk a román dalt oly széppé teszi. Nem lehet eredeti sajátosság a románban a *frunza verde*, hanem

újabb szerzemény. Ha őseredeti sajátság volna a románban, akkor meg lenne az egész népnél mindenütt, a mint meg van a nyelvben s a hitvilágban minden, a mi a nép alakulása korából való. Ha azt az elméletet fogadjuk el, hogy a románság Dáciaiból lefelé terjeszkedett, akkor ezt a sajátságot magával vitte volna s ma bizonyára meg volna a Balkánban is. Ha pedig a balkáni eredetiséget fogadjuk el, akkor is meg kellene lenni Macedoniában, mert különben honnan hozta volna magával a felvonuló raj, s honnan volna ma meg nálunk. Bizonyos, hogy a népköltészetben ez a részek szétválasztása után, önálló szerzemény. A népköltészetnek ez a sajátsága aligha nem *czigány hatás* a románban. A *czigány dal* rendszeren *patrim zelenoval* (zöld levél) kezdődik; valamint, hogy a kakukról a *czigányok*-nál hasonló felfogással találkozunk, minővel róla a románok vannak: rejtélyes, jövendőllő madár. Hozzánk a román fejedelemségekből kerülhetett, a hol a *czigány* és a nép összeforrt, s a hol a *czigányok* a román népköltészet kiváló művelői és terjesztői voltak. A fejedelmi, bojári udvarokban a nép időtöltéseiben, a *czigányok* a zenészek és a költők szerepét vitték. Ma is a dalok és balladák tárházai ők. *Theodorescu* terjedelmes népköltészeti gyűjteményét jobbra a *czigányok* ajkáról gyűjtötte. Lehetetlen, hogy hatással ne lett volna a *czigány* költészet a románra. A magyarban szintén meg van a virágra való hivatkozás. P. o.

Árva *csihán* koszorú,
Mért vagy rózsám szomorú... stb.

Miután az európai népek népköltészetében (a toskánai olasz dalokat kivéve) ez a sajátság nem fordul elő: a magyar ezt a sajátságot aligha nem onnan merítette, a honnan a román, vagy talán éppen a románból.

A két nép, román és magyar, együttlakása nyelvileg egymásra hatást gyakorol. Mind a két nép ott volt megtámadva, a hol gyengébb volt. A magyar a pásztorság köréből vett át sok román szót: *pakulár, bács, csobán, esztrenga, bálmos, zsinujálo, orda, zsendicze, gurásza, turma, kirlán, mióra, sustár* stb. stb. A rá nézve idegen egyház köréből: *beszerika, tóka, klopotyál, preszkura, kántál, krusca, kaluger, pópa, preutyásza, botyezál* stb. A magyar eredetiséget talált a román észjárásban, jelesen abban, mint gúnyolja, vagy jellemzi a román a fogyatkozásban szenvedőket, p. o. *lipitor, potlogár,*

prépépyit, papaláptye, lunga, nyekeszül, nyigoczás, szérékucz stb., a román közmondásokat pedig éppen előszeretettel idézi. A románra természetesen a magyar a maga különleges intézvényeivel s eszmekörével hatott. Ez a kölesönös hatás nem csak érdekes, de tanulságos is, mert arról tesz bizonyosságot, hogy az semmi esetre sem kezdődhetik a magyar honfoglalással, ez esetben vagy az egyik, vagy a másik nyelvben maradtak volna fenn nyomok, hagyományok azokból az időkben; vagy a román népben, ha egyéb nem, megerősödött volna a *magyar király* létele iránti tudat, a mi egyáltalában hiányzik.

A román *jellemről, természetéről* fennálló tudaton, hiten sokat kell módosítani. A románság bűnei nem faji, nemzeti, hanem a szolgaság nyomán fakadó bűnök. Azok a bűnök a jobbágy rendszerben természetesen megszülettek minden népnél. Az a hosszú harez, a mely a román jobbágy és földesuraság között lefolyt, nem volt faji harez magyar és román között, hanem volt a jognélküliek hareza azok ellen, a ki a jogokban és kiváltságokban daskáltak, a mely minden államban megisméltődött. Aki tehát a régi románságot jellemzi, mint a hogy jellemezte Nikulicza a Balkánban (964—988 körül), hogy „hazug, rettentő zshivány, romlott és hitetlen“ és Mátyás király, aki erőszakoskodónak s szabaságra nem született „népnek“ hirdeti, nem a faj képességeit kicsinyíti, hanem elítéli a kor által teremtett rendszert, a mely a népek erkölcesit annyira elvadította. A szolgaságban sinylő néptől nem lehet a szabadságban élő nép érényeit követelni. Nem lehet a szolga népet elítélni azért, mert nem tud és nem akar annak az álláspontjára helyezkedni, aki őt rendszeresen elnyomja és felette kegyetlenkedik. A hosszú harez a Balkánban és nálunk a kiváltságos osztály ellen, a mi egyes büntényekben, rablásban, gyújtogatásban nyilvánult, nem az erőszakoskodást bizonyítja, hanem azt, hogy ez a nép szabadságra született, s a szolgaságot sziszszénés nélkül elviselni nem tudta. Ez a nép tehát tényeiért, addig a míg szabad nem lett, nem felelős. Felelősége akkor kezdődik, mikor a jobbágyság lánczai tagjairól lehullanak.

Ma már a románt családi életében tiszta erkölcesösség, egyházi életében mély vallásosság, állami életében a törvények, a hatóság iránti tisztelet jellemzi; egyéni hajlamaira nézve humanus, összeférő, s egyáltalában oly elem egy államban, melyet bölesen felhasználva, annak fundamentumában erős alkatrészt alkothat.

A dáciai eredetet kizárja a hazai románságnak a nemzet fejedelmek előtt való egyházi teljes szervezetlensége. Erről az egyházi szervezetről nem tudunk semmit. Annyi az egész, hogy volt oláh *pópa* és *vladika*. A szervezeti szabályokról nem tudunk semmit. Az erdélyi nemzeti fejedelmek a kálvinista vallás szervezetét fogadtatták el a teljesen szervezetlen gör. kel. egyházzal; a nagy és kis zsinat (săborul mare, mic), az esperesi kerületi, és egyes egyház-községi hatáskör az új hazában új szerzemény, még pedig egészen protestáns, úgy annyira, hogy mikor *Ságuna* érsek a g. kel. egyháznak új szervezetet adott, az még a lutheránus szervezeti elveknek hódolt.

*

Könyvem néprajzi adatai végeredményükben oda konkludálnak, hogy a dáciai eredetűség fenn nem tartható. Ahogy a románság eltemette a dáciai kontinuitást a Hurul-féle krónikában, nyelvészeti merészségeit a Laurian-féle Testamen-ben és Szótárban, a nélkül, hogy annak a románság valami kárát látta volna: úgy eltemeti nemsokára ezt a dáciai eredetűséget is, a mi a románság életrevalóságát, kulturára való rátermettségét s egyáltalában jelenjét és szépnek ígérkező jövőjét a legkisebb mértékben sem fogja feszeleyni.

DR. MOLDOVÁN GERGELY.

A Kalevala és a székely népköltés.

(I-ső közlemény.)

Akármily paradoxnak lássék a kísérlet, hogy a finn hősköltés meg a székely népköltés között kapcsolatot keressünk, erre nyomós okaink vannak.

Nem is először történik most, hogy ez a kérdés szóba kerül. Már Hunfalvy Pál vitatta, hogy a székely elbeszélő népköltés versalakja ugyanaz, mint a Kalevaláé, s hogy ez a versalak az uralaltaji nyelvszalád ősi öröksége. Hunfalvynak ez iránt nagy vitája is volt a hírneves finn tudóssal, Ahlquist-tel, a ki ezt a versalakot indogermán kölcsönnek tekintette. A vita, mely a finn „Kieletär“ című folyóiratban zajlott le, látszólag Hunfalvy vereségével végződött, a menyiben Ahlquist, mint szerkesztő, az utolsó szót magának tartotta fenn és Hunfalvynak nem volt módjában ellenészrevételeit egy zárszóban kifejteni. Az igazság azonban Hunfalvy mellett volt. Mindinkább kitűnik, hogy a népköltésnek összes eszközei, melyekkel a Kalevala él, az uralaltaji nyelvszaládnak igen számos tagjánál megvoltak, vagy még ma is megvannak; úgy hogy semmi okunk sincs fel nem tenni azt a lehetőséget, hogy az indogermánosság vette kölcsön az uralaltaji népektől a verselésnek ezt alakját, mely a Kalevalában és a székely epikában dívik. Annál inkább jogos ez a feltevés, mert:

1. a szóban forgó versalak az uralaltajiságban nagyobb tökélyre van vive, mint bármely indogermán népnél;

2. mert az uralaltaji nyelvek hangsúlyviszonyai természetesen magyarázzák meg, hogy a trocheusi vers miért fejlődhetett ki épp ezekben a nyelvekben. A mely nyelv ugyanis a főhangsúlyt az első szótagra veti s azután a páratlan szótagokra mellékhangsúlyt tesz, oly nyelvben a trocheus, mint nemzeti versalak, szinte adva van.

A nagytudományú *Ahlquist* — Hunfalvyval szemben — azt hangoztatta, hogy a kalevalai versalak betűríme a régi skandináv vagy germán népköltésből való lehet, mivel ott is találkozunk hasonló betű-

rímekkel. Ez igaz, de viszont kétségtelen az is, hogy a Kalevala betűrímei — mint már a Budapesti Szemlében (1889. július—augusztus) a Kalevaláról szólva, érintettem — még jóval fejlettebbek, mint a germán népköltés alliterációi, t. i. nem szorítkoznak csupán arra, hogy a szó kezdetén levő mássalhangzók azonosak legyenek, hanem megkívánják, hogy három alliteráló szó közül kétfőben a mássalhangzó is, de még legalább a reá következő magánhangzó is megegyezzen, szóval a betűrím valóságos *előrímmé* fejlődött, a mely nem ritkán két teljes szótagra kiterjed. Ilyen művészi betűrímet sem a germán népköltés, sem a világnak semmi más népköltése nem ismer, kivéve a finnet és a magyart, különösen a kalevalai runókat és a székely népköltést. A különbség az, hogy a székely népköltésben ez a tiszta epikai versalak már elhalványodott és csak egyes maradványai vannak meg, a melyekből következtetünk arra, hogy eredetileg a betűrímes 8-as sor általánosan uralkodott a székelyeknél. Ilyen maradványok:

Búsan búgó bús gerlicze.

Konkoly ágát kopogtatja. (A párjavesztett gerliczéből.)

Hátán által hatvan kolbász,

Köldökibe köből komló. (Székely regösök dala.)

A Kalevala ellenben megmaradt a régi fokon és a végrímet, mely a székely népköltésben mindinkább tért foglalt az alliteratio rovására, még csak elvétve alkalmazza.

Hogy ezek a ma már csak gyéren előkerülő fejlett betűrímek a régi magyar népköltésben gyakoriabbak voltak, sőt uralkodók lehettek, arra éppen a székely regös ének kiváló bizonyíték. Mert hiszen ma már kétségtelennek tekinthetjük azt, hogy ez a „regös dal“ népünk legősibb emlékei közé tartozik. És ime, ép ebben az alliteratio szerepe a legszembeötlőbb. Magának a versnek sűrűn ismétlődő refrainjében két ilyen betűrím van:

Régi törvény nagy rejtetekem

Hej regő rejtem.¹

A magyar költészetnek egyik nagyon régi hagyományaként ismerjük az „Emlékezzünk régiekről“ című verset. Ebben már *Arany*

¹ Más helyen volt alkalmam bebizonyítani, hogy e refrain első sora tulajdonképp ez:

Régi törvény, nagy rejtekör;

és hogy itt a *rejtetek* = igézet, bűvölés, a *regő* pedig = igéző, varázsló.

János megkülönböztet néhány olyan sort, melyeket ő népieseknek tart és a magyar ősköltészet emlékei közé számít. Nevezetes azonban, hogy ugyanez a vers, valamint több más régi költeményünk még egy saját-ságot tüntet föl, mely csak a finn epika versalakjából fejthető meg világosan. Ez a sajátosság t. i. abban áll, hogy némely sorok a rendesnél egy vagy két szótaggal hosszabbak, avagy rövidebbek:

Es az ő nagy vitézségekrél.

Felddet adtat fehér lovon,
És fivedet aranyos féken.

Az csekén ők csekének.¹

Ha csupán a magyar népköltést tekintjük, kérdés tárgya lehetne, hogyan magyarázzuk ezt a toldást vagy rövidülést. A Kalevala teljesen útba igazít erre nézve. Ott az ilyenek sokkal sűrűbben fordulnak elő és egyszerűen az eredeti nyolczas sor *első ütemének egy szótaggal való bővülését v. rövidülését* jelentik. A kalevalai nyolczas sor u. i. négy ütemből áll, a melyeket finn trocheusoknak nevezhetünk. Sajátosságuk abban van, hogy a sor elején — az első trocheusban — akármiféle hosszúságú szótagok lehetnek és pedig lehet a két szótag helyett egy, három vagy négy, a melyek azonban mindig egy trocheussal egyenlők; a további ütemekben az időmérték és a hangsúly egyesítve vannak oly módon, hogy *hangsúlyos rövid* szótag soha sem lehet az ütem *első* szótagja (tehát ellenkezőleg, mint a magyar műköltésben, a hol a hang-súlyos rövid magánhangzó, ha ismét rövid magánhangzó következik reá, szabályszerint hosszú lehet), ellenben *hangsúlyos hosszú szótag* soha sem állhat az ütem *végén*; azon kívül mellékesen az a szabály is érvényesül, hogy hangsúlyos egytagú szó a sort nem zárhatja.

A székely balladák nyolczas sora látszólag nem követ ilyen szoros szabályokat. Egyáltalán a magyar népköltés — sőt részben, még pedig javarészen a magyar műköltés is: Petőfinél, Gyulaínál — az u. n. nemzeti versidomban az időmértékkel nem igen törődik. De ha gondosan szemügyre vesszük az eltéréseket a Kalevala versalakja és a székely epikai versalak között, rá fogunk jönni, hogy alapjában véve a meg-egyezés sokkal nagyobb lehetett azelőtt, mikor a betűírmét a végrím

¹ Ez a sor azt jelenti, hogy a gázlón gázolának (csekő = csekély, sekély, víz sekélye s ebből a *csekő*, *cseke* többől az ige: csekélni, csekni).

még nem kezdte kiszorítani és sokkal nagyobb még ma is, mint a mekkorának első pillanatra látszik.

Először is kétségtelen, hogy a magyar hat. névelő — az — minthogy eredetileg jelző volt és így a hangsúlyt viselte, a magyar verselésben még ma is többnyire hangsúlyos és hosszú; ennél fogva az olyan sorokat, a hol a névelő után, a közbeszéd kiejtése szerint, *hangsúlyos hosszú szótag* áll az ütem második részében, verstanilag igenis azonosítani lehet a kalevalai nyolczas sorral, mert az ily névelő és az a szó, melynek előtte áll, *egy* hangsúly alá esvén, tulajdonkép egy szót képeznek, mint pl.:

De nem szálla a' - zöld ágra. (Párjav. gerl.)

Ott tépeté a' - békákkal. (Szép Julia.)

Föltéteté a' - várfokra. (U. o.)

Belésett a' - tengerbe. (Király urfi.)

Mer' elszakadt a' - gyászruvánk. (Három árva.)

Hasonló az eset akkor, ha nem névelő, hanem más jelző szó előzi meg az ütem második részében álló hosszú szótagot; ilyenkor is — sőt ilyenkor még a közejtés szerint is, nemcsak a versben — az illető hosszú szótag elveszti hangsúlyát a jelző javára s így a kalevalai szabály szerint is megállhat helyén, mint a trocheus *első* fele, pl.:

Régi törvény nagy-rejtekör. (Regősök éneke.)

Búsan búgó bús-gerlicze. (Párjav. gerl.)

Állj meg kincsem, szép-Miklósom. (Kádár Kata.)

Kelj föl, kelj föl édös-anyánk. (Három árva.)

Ezen kívül is igen sok oly eset van a magyar beszédben, de kivált a magyar népi versben, mikor egy erős hangsúlyu szó az utána következő(k)nek hangsúlyát egészen, vagy jórészt magába olvasztja, mikor tehát valósággal csak az az egy erős hangsúly jön számba, a többi szó utána hangsúlytalan; pl.:

Magát *holtta*-eresztette. (Árva gilicze.)

Kenyeretlenség- találjon. (Kádár K.)

Az elsőben csak a *holtta* szó, a másodikban csak a sor első szótaga hangsúlyos.

Számtalanszor helyre lehet állítani a nyelvtörténet kapcsán az eredeti hosszúságot a mai rövid szótag helyett, pl.:

Annak fele regösöké. (Sz. r. dala.)

Kedves társát síratgatja. (Párjav. gerl.)

Talpa-alá betapodá. (Kádár K. Benedek: Magy. népk. gyöngyei.)

Kétségtelen, hogy itt a megjegyzett szótagok eredetileg hosszúk voltak és csak a nyelvtörténeti fejlődés útján rövidültek meg.

Ha mindezt és a nagy számmal levő romlásokat, melyek egyrészt a végrimre, másrészt a sormetszetre való törekvésből, vagy a hagyomány elhomályosultából keletkeztek, mind számításba vesszük, bátran ki lehet mondanunk, hogy a székely népköltészet ősi versalakja, a mint ma is még kifejthető a hagyományból, eredetileg tökéletesen azonos a Kalevalával: 4 trocheusból áll, melyek közül az első bővülhet vagy rövidülhet, mint pl. az „Emlékezzünk régiekről“ id. soraiban, vagy pl. Bethlen Annában:

Sárosi | Mihály, Betlen János

Egy asztalnál ülnek vala.

E szerint romlásnak kell tartanom, ha ily bővülés nem az első ütemre esik; pl.:

Szóval mondja Sárosi Mihály. (U. o.)

Az eredeti versalkat így kíváná meg:

Sárosi | Mihály szóval mondja.

Igy van a magyar népköltés egész területén, a hol még az ősi nyolczas sor maradványaival találkozunk, pl. az Alföldről Igác Ruzsiban:

Keze, lába a Ráczkútba,

Feje, háta | kendörkapujóba. (Népk. Gyűjt. I. 197.)

A középmetset, mely most a székely balladákban is uralkodik, újabb képződmény; a végrim nemkülönben.

A finn népköltés egyéb sajátosságainak a magyar, de főleg a székely népköltéssel való szoros megegyezésére már *Barna F.*⁹ igen helyesen mutatott rá a finn népköltészetéről írt akad. értekezése során.

Van azonban még egy pár nevezetes dolog, a mely eddig figyelmen kívül maradt.

A Kalevala tudvalevőleg a finn ősvallás sok hagyományát foglalja magában. Mikor *Castrén* a finn mythologia terén úttörő munkáját közzétette, nálunk is gyökeret vert az a meggyőződés, s ennek *Csengery A.* adott legnyomósabban hangot, hogy ősvallásunk a samanizmus volt, ugyanaz a bővölő-bájló vallás, melyet a Kalevala tükröz, ha elné-

zünk a bele vegyült újabb hatásoktól. A Kalevala tartalmának főrészeit a pogány-keresztény világszemlélet ezen összekeveredéséből fakadt mindenféle *ráolvasók* teszik; és csodálatos, hogy épp ezekben található a legfeltűnőbb egyezéseket a magyar hagyománnyal.¹ A Kalevalában sokszor emlegetett *jumaliset* (szó szerint = istenes) ugyanazt jelenti, mint a magyar *javasok* neve; úgy hogy egyiket a másik nélkül meg sem érthetnők. Maga a f. *juma*-la (isten) = magy. *java*-s (tkp. = gazdag, szerencsés); mind a kettő egy indo-iráni isten-jelzőnek (bhagas = gazdag) fordításából eredt. A javasnak egy másik finn elnevezése: *arpo*-ja (arboja) a töre nézve ugyanaz, mint a magyar *orvo*-s; ered. jelentését a székely *urus* = varázsló, igéző őrizte meg. Az *orvos* töve, *orv* = f. arpa (arba) azon eredetileg gyűrűalakú eszközt jelentí, melylyel a bővölés történt; vele azonos a magashangú *örv*, s innen „*valaminek örvével v. örvé alatt*“ tkp. azt teszi, hogy valaminek jóságja alatt. Az *orvúl*, *oroz*, *ürügy* (örv-ügy) mind erre a „jóság, titkos jegy“ jelentésű alapszóra mennek vissza és a bűbájlásnak ősi ural-altaji módjával függnek össze, melyet azonban részemről mind a finneké, mind nálunk kölcsönnek tartok abból a korból, mikor ők is, őseink is Ázsiában az indiai ősműveltség hatása alá kerültek. Az egész samanizmus — éppen az *orvos*, *örv* stb. alapján következtetve — a *kigyókultusban* gyökerezett, ennek eredeti hazáját pedig csak Indiában kereshetjük, honnét az a gyakori érintkezés révén Egyiptomba is átment. Az *orv*, *örv* mind a magyarban, mind a finnben (arpa) egyenesen a *kigyó* képe volt és mint ilyen vált a bővölés-bájlás ritusának főelemévé.²

Mint az *orvos* eredeti „varázsló, bővölő“ jelentését a székely *urus* tartotta fenn, úgy a székely hagyomány őrizte meg a régi bűbájlás egy másik fontos terminus technicusát is egy ráolvasóban, melyet *Fülöp* Áron barátomtól jegyeztem föl. Ebben a „kelés elleni“ igézésben az van mondva:

„Hova méssz te fene szent Antal
Hobbal, hobbólyaggal,
Hetvenhét *eredetekkel*?“

A Kalevala is, valahányszor egy betegség orvoslásáról — igézéséről — van szó, a baj eredetéből indul ki, s ennek nyitja abban rejlik, hogy

¹ V. ö. *Barna* F. id. m.

² L. ezt jobban kifejtve »Kalevalai tanulmányok, vonatkozással a magyar ősvallásra« cz. értekezésemben. (Sajtó alatt.)

a baj eredetének felismerése — régi tapasztalat szerint, melynek érvénye ma sem szűnt meg — az első lépés a baj legyőzésére. A Kalevala szerint Väjnämöjnen, a ki az „eredetek mély igéit“ ösméri, — mint egy régi magyar ráolvasás szerint Szűz Mária — a legnagyobb bűbájos.

A Kalevalában, kivált a tömérdek *igézésben* a samanisztikus világszemlélet akkordjai — bár sok újabb hanggal vegyest — oly hatalmasan zengenek, hogy ebből a szempontból méltán nevezi egy tudós a finn époszt ráolvasó-éposznak. Épp ez okból érdekel minket különösen. A pogány magyarok vallásbeli fölfogásának ha nem is pontosan megfelelő, de legalább a lényegre nézve sokban találó képét belőle rajzolhatjuk meg. S e részben a legjellemzőbbek közé tartozik az itt következő részlet — 16—19 runók — most készülő új fordításomból, mely az eredetit a versalakban is lehetőleg szorosan követi.

Részlet a Kalevalából.

— A Kisfaludy-Társaságban bemutatta Szász Károly. —

XVI. Runo.

Komoly öreg Väjnämöjnen,
Főfő táltos mindvégiglen,
Csónakot akar kisütni,
Új dereglyét nyélbe ütni
Ködös félszigetnek orrán,
Párás földszeletnek ormán;
Fája nincs ladikkovácsnak,
Deszkája dereglyeácsnak.

Ki fog néki fát keresni,
Ki fog tölgyet döntögetni
Väjnämöjnen csónakául,
A dalosnak talpfájául?

Pellervojnen, mezőn termett
Szampsza nevű piczi gyermek,
Az fog néki fát keresni,
Az fog tölgyet döntögetni
Väjnämöjnen csónakául;
A dalosnak talpfájául.

Útnak indul, ellépdele
Hajnalszaki¹⁾ tájak fele,

Mén egy dombra, mégyen másra,
Egyben harmadikra hága,
Vállán színarany a fejsze,
A fejszébe réznyél ütve;
Egy nyárfa kerüle szemközt,
Három öl magosnál nem több.

*Készül a nyárjat döntenie,
Fát fejszével döngetnie,
Megszólal a nyárfa nyomba,
Maga szóval sebtén mondja:
„Mit szánsz ember én belőlem,
Ugyan mit kívánsz felőlem?“

Szampsza Pellervojnen gyermek
Arra szóval így felel meg:
„Te belőled aztat szánom,
Azt keresem és kívánom:
Väjnämöjnen csónaktatját,
Dalosnak dereglyedeszkát.“

Kurtán-fureszén szól a nyárfa,
A százágú szaporázva:

1) E helyett: keleti.

* Az így jelölt sorok elején a trocheus helyett 3 vagy 4 szótag áll.

„Csónak lennék, csorgós lennék,
Ha dereglye, súlyvedznék,
*Odavagyok többől odvasodván;
Belem pondró eddegélte,
Gyökereim féreg élte!“

Pellervojnén Szampsza gyermek
Megy, mendegél onnan messzebb,
Gondolkodva ellépede
Északféli tájak fele.

Egy fenyő jön véle szemközt,
Hat ölnyi magosnál nem több,
Fejszével a fához sujta,
Kampósával kopogtatja,
Kérdegeti, szólogatja:
„Válna-e, fenyő, belőled
Csónaktatja Väjnämönek,
Dalosnak dereglyefája?“

Vaktában a fenyő szólal,
Maga förmed nagyfenszóval:
„Nem lesz én belőlem csónak,
Hordozója hat faboltnak,
*Fenyő a fám, horonyos fajtám;
Háromszor a nyár ivadján
Csucsomon egy holló hintált,
*Ágamon vakvarju vakogott!“

Szampsza Pellervojnén gyermek
Megy, mendegél mindig messzebb,
Gondolkodva ellépede
Nyárszakféli²⁾ tájak fele;
Egy tölgyfa jön véle szemközt,
Körül csak kilencz öl, nem több.

Kérdegeti, szólogatja:
„Válna-e belőled, tölgyfa,
Zsákmányvivő csónak talpa,
Hadbéli dereglye tatja?“

Bölcsen a tölgy válaszolja,
A makkos fa tudván tudja:
„Telik tán fa tőlem annyi,
Egy csónakhoz talpat rakni,
*Nem horonyos fajtám, hórihorgas,
Sem pedig belül nem odvas;
Háromszor a nyár ivadján
Víg tavaszutó viradtán

Fám köré a nap kerüle,
Holdvilág tetömön üle,
Ágamon kakuk kakukkolt,
Galyamon madárka guggolt.“

Szampsza Pellervojnén gyermek
Válláról a fejszét kapja,
Fát a fejszéjével csapja,
A százéüjével szabja,
Tölgyét sebtiben letörve,
A remek fát hajtja földre.

Elsőbb szétosztja tetőben,
Vágja végighosszat tőben.
Tővéből farag fenékfát,
Szeri-száma nélkül deszkát
Dalosnak hajótatjával,
Väjnämönek csónakjával.

Ott az öreg Väjnämöjnen,
Főfő táltos mindéiglen
Csónakot varázsszal készít,
Dereglyét dalával épít
Magános tölgy megdöltébül,
Törékeny fa tördeltébül.

Dall egy verset, tatját dülleszt,
Dall egy újat, deszkát illeszt,
Dalla egyben harmadikat:
Horgait veré azalatt,
Boltvégeit befejezi,
Eresztékit egyezteti.

Hogy a csónak boltíves lett,
Deszkák széle összeillett,
Híja volt még három szónak,
Hol a karfák alkotódnak,
Az orttökék ormozódnak,
Fara végződik hajónaak.

Komoly öreg Väjnämöjnen,
Főfő táltos mindéiglen
Szónak ered, szava ilyen:
„Oh, jaj nékem szánandónak,
Vízre nem való e csónak,
Új hajócskám a habokra!“

Tanakodik, tépelődik,
Büvígékre hogy hol akad,
Hol teremt hatószavakat,

2) E helyett: déli.

Föcskék feje tetején-e,
Hattyúhad sora hegyén-e,
Vagy lúdkonda válla végén.

Szószerezni elvonúla,
Hattyúkat rakásra dúla,
Tesz ludakban kárt eleget,
Föcskében is rengeteget,
Nem találta egy ígére,
Egy ígére, sőt egy félre.

Tanakodik, tépelődik:
„Szók százait ottan őrzik
Nyári rének nyelve tája,
Fehér mókusoknak szája.“

Szószerezni elvonúla,
Varázsíggéket tanúlva,
Réneket lesujt karámmal,
Mókusokat pózna számra;
Került onnan szó temérdek,
Egy körömtényit sem értek.

Tanakodik, tépelődik:
„Ott száz íge őriződik,
Ott alvilág háza tájin,
Manala örök tanyáin.“

Indúl ígét Tuonelából,
Hozni bübájt Alvilágból:
*Bolyog egy hétig tüskön-bokron,
Megy más hétig zelniczésen,
Harmadszor gyalogfenyősön,
Már Mana szigetjé látszik,
Tuoni-domb előviláglik.

Komoly öreg Väjnamöjnen
Hajkurászik már most fönnen
Ottan Tuonela vizében,
Manalai mélyedésben:
„Hozz csónakot Tuoni szüze,
Küldj kompot Manala szülte,
A szoroson áterednem,
Magam vizen általvetnem!“

Tömzsi szüze Tuonelának,
Alvilág alacsony lánya
Szennyesét szapulja szépen,
Ringyet-rongyot sulykol épen
Tuoni fekete vizében,
Alvilágbéli csekében;

Szónak ered, üzi-füzi,
Maga mondja s így intézi:
„Csónakot majd akkor adnak,
Ha okát bevallod annak,
Mi hozott Mana terére
Kór csapásától nem érve,
Illendő halált sem halva,
Más halállal sem lakolva“.

Komoly öreg Väjnamöjnen
Szónak ered, szava ilyen:
„Tuoni volt ide lehozóm,
Mana házamból kihúzóóm.“

Tömzsi szüze Tuonelának,
Alvilág alacsony lánya
Ő szavát ím így váltja:
„Most letem egy füllentőre!
Ide hogyha Tuoni hozna,
Hazádból Mana ha vonna,
Tuoni hozna jödögélve,
Manabéli mendegélve,
Tuoni sapkája fejébe,
Mana keztyűje kezébe;
Vallj igazat Väjnamöjnen:
Mi hozott Mana terére?“

Komoly öreg Väjnamöjnen
Szónak ered, szava ilyen:
„Vas vetett Mana terére,
Tuonelába döntött éle.“

Tömzsi szüze Tuonelának,
Alvilág alacsony lánya
Szónak ered, így váltja:
„Ebből tudlak füllentőnek!
Manalába vas ha vonna,
Éle Alvilágba hozna,
Vért virágozna visellőd,
Pirost permetezne öltöd;
Vallj igazat, Väjnamöjnen,
Vallj igazat másod ízben!“

Komoly öreg Väjnamöjnen
Maga szólal, szava ilyen:
„Víz vetett le Alvilágba,
Hullám húzott Tuonelába.“

Tömzsi szüze Tuonelának,
Alvilág alacsony lánya

Szól viszontag, ígyen váltja:

„Értem a hazudozóját!
Víz ha vetne Alvilágba,
Hullám húzna Tuonelába,
Viselőd esuromvíz volna,
Szegélye csöpögne-folyna;
Vallj való igazat végre:“
Mi hozott Mana terére?

Ott az öreg Väjnamöjnen
Bizony füllent még egy ízben:
„Tűz hozott le Tuonelába,
Láng vezetett Alvilágba.“

Tömzsi szüze Tuonelának,
Alvilág alacsony lánya
Ez meg így felel reája:
„Megismerem a hazugját!
Tűz ha hozna Alvilágba,
Tuonelába tenne lángja,
Üstököd le volna égve,
Bajszod bezzeg pörkölödve.“

„Oh, te öreg Väjnamöjnen,
Csónakot ha kívánsz innen,
Vallj immár való igazat,
Hagyd abba hazugságodat,
Hogy jöttél Mana terére,
Kór esapásától sem érve,
Illendő halált sem halva,
Más halállal sem romolva.“

Szól az öreg Väjnamöjnen:
„Hazudoztam kissé bátor,
Füllentettem egyszer-másszor,
Vallom a valót is végre:
Csónakot varázsszal szerzék,
Dallal építék dereglyét,
Dallék egy nap, másnap újra,
Hát im harmadik nap mulva
Szánkóm eltörik a dalba,
Ígézésbe zúzik talpa;
Kis furóért Tuonelába
Jövék srófért Alvilágba,
Ujjá szerkeszteni szánkám,
Eltökélni dalkosárkám;
Hozd ide hát azt a sajkát,
Készítsed közelb a kompot,

A szoroson áterednem,
Magam vizen általvetnem!“

Tuoni tündére leszidja,
*Manala hölgye megpírtja:
„Oh dőre, a dőreséged,
Ember elmegyöngeséged!
Ok nélkül jössz Tuonelába,
Kór nélkül Manó-tanyára;
Jobb lenne bizony tenéked
Országidba visszatérned;
Ide jött van ám temérdek,
Nem sokan a visszatértek.“

Szól az öreg Väjnamöjnen:
*„Asszony az útról visszamenjen,
Nem a férfi, bár az alja,
Hős, akármi tömpefajta;
Hozz csónakot Tuoni lánya,
Kompot vére Alvilágnak!“

Visz csónakot Tuoni vére,
Öreg Väjnamöjnt véle
A szoroson átszállítja,
Veti őt a vizen túlra,
Maga szóval így beszéle:
„Hej, a voltod Väjnamöjnen,
Alvilágba jössz öletlen,
Tuonelába meghalatlant!“

Tuoni tündér, jó urasszony,
Mana tündérje, az agg-esont,
Kannában sörét im hozza,
Kétfülűben híven hordja,
Maga szóval ígyen mondja:
„Igyál öreg Väjnamöjnen!“
Komoly öreg Väjnamöjnen
Néz a kannán végighosszat:
Bizony békák ívnek abba,
Oldalain férgék esúsznak;
Ő szavát im ígyen szabja:
„Nem jöttem én ide arra,
*Hogy igyam kelyhéhől Manának,
Tuoni-kannából lafáljak;
Lerészegszik a sörivő,
Veszni tér a kannaszívő.“

Mondja Tuoni úrasszonya:
„Oh, te öreg Väjnamöjnen,

Minek jössz Mana terére,
Kerülsz Tuoni környékére,
A míg el nem rendel Tuoni,
Mana földről nem fog hini?*

Felel öreg Väjnämöjnen:

„Én csónakot építettem,
Új dereglye dolgát tettem,
Híján voltam három szónak,
Farát végezve hajómnak,
Orrtökjét ormozgatva;
Ott hogy nem leltem azokra,
Nem találtam fölső földön,
Tuonelába kellett jönnöm,
Manai tanyára törnöm,
Itt ama szavakra szoknom,
Ama büvigékbe oknom“.

Az a Tuoni úrasszonya
Szót ím ejte, válaszola:
„Nem adogat Tuoni szókat,
Nem oszt büveröt Manala,
És te nem fogsz innen soha,
Míg világ világúl léssen
Hajlékidba vándorolni,
Földjeidre vánszorogni“.

Álomba az embert ejti,
Le is fekteti az útast
Tuoni ágya bundájára;
Ott az ember szundikála,
A hős álmat vesz magára,
Ember alszik, köntös virraszt.

Egy vén asszony Tuonelába,
Kampós állú agg banyája,
Vas szalagot szövögető,
Rézfonalat öntögető,
*Száz szemű hálót kötni elkezd,
Ezerszeműt egybeszerkeszt
Egy éjszaka, nyár idején,
Egy vízikőnek tetején.

Egy vén ember Tuonelába,
Háromujjú aggastyánja,
Vasvejszék kötögetője,
Rézgyalmok remekelője,
*Százszemű gyalmot kezd kötni,
Ezerszeműt tűzdelgetni

Azon éjjel nyár idején,
Azon vízikő tetején.

Tuoni fia, horgasujja,
Horgasujja, vaskarmúja
Vonja százszemű gyalomját
Tuonela folyóvizén át,
Vizen által, víz iránt is,
Ráadásul még haránt is,
Hogy ne hagyja Väjnämöjnt,
Engedje Uvantolajnt,
Míg világ világúl léssen,
Míg arany hold süt az égen
Onnét Tuoni oldaláról,
Alvilági őstanyáról.

Komoly öreg Väjnämöjnen
Szónak ered, mondja menten:
„Hát már végromlásom int-e,
Inség napja rám köszönt-e
Itten Tuoni házatájin,
Alvilágnak gyásztanyáin?“

Hamar változik egyébire,
Buj sebtiben másik bőrbe,
A tengerbe mint fekete,
Mint vidra mén sás közibe,
Vasas féregképen mászkál,
Csúszó kígyóképen járkál
Tuonela folyója felett,
Tuoni vejszéi közepett.

Tuoni fia, horgasujja,
Horgasujja, vaskarmúja
Jó korán fogott kimenni
Vejszéit szemügyre venni,
Lel lazaczkát százon is túl,
*Kis halat ezret anyjukostúl,
Väjnämöjnt még sem leli,
Az öreg uvantobelit.

*Akkor az öreg Väjnämöjnen
Tuonelából visszajötten
Fölemelé szóra száját,
Megereszté modókáját:
„Soha olyant boldog isten,
Soha olyant ne teremtsen,
Magától menőt Manába,
Töröt Tuoni-tartományba!

Oda ért az van temérdek,
Kevesen, kik visszatértek
Ama tuonelai tájról,
Manabéli östanyákról^a.
Ő szavát még így intézi,
Maga mondja, bölcsen teszi
A növekvő nemzedékhez,
A törekvő zsenge néphez :
„Sohse fogjon emberfia,
Míg világ világúl léssen

Ártatlannak ártania,
Hibátlant hibáztatnia!
Búsás bért fizetnek ottan
Tuonelai hajlékokban :
Ott nagyon az ártók helye,
Hibázóknak ágyok vetve,
Forró kő a fejealja,
Sziporkázva égő szikla,
Kígyókból van lepedője,
Tuoni férgeiből szöve!^a

XVII. Runo.

Komoly öreg Väjnämöjnen,
Szót hogy nem lelt járta közben
Tuonelának házatáján,
Alvilág örök tanyáin,
Mind csak azt az egyet üzi,
*Fejiben végighosszat főzi,
Bűvigékre hogy hol akad,
Hol teremt hatószavakat.

Egy pásztor jön szembe véle,
Az meg szóval így beszéle :
„Ott lappog a szóknak száza,
Ezer bűvigének szála,
Antero Vipunen ajkán,
A jeles javas johában;¹⁾
Csakhogy menni kell odáig,
Ellépegetni csapáin,
Nem egészen jó az útja,
Nem is legrosszabbik fajta :
Első rendet kell szaladnod
Asszonyoknak tühegyein,
Másodrendet kell haladnod
Férfiúnak kardja késén,
Harmadrendet imbolyognod
Hősnek harezi bárdja élén.

Komoly öreg Väjnämöjnen
Mégis menne rögtönössen,
Tör kovácsnak műhelyébe,
Szóval hozzá így beszéle :

„Oh vasverő Ilmarinen,
Vas czípót csinálj iziben,
Vasból való üngöt építs,
Vasból való rúdat készíts,
Verj aczélból ár fejibe,
Tedd aczélát belsejibe,
Lágy vasat vezess fölibe ;
Megyek bűvszókat szerezni,
Varázsígéket keresni
A jeles javas johában,
Antero Vipunen ajkán“.

A vasverő Ilmarinen
Szónak ered, szava ilyen :
„Sok éve halott Vipunen,
*Antero megszűnt jórégiben
Kivetni a sok kelepczét,
Telerakni török mentét,
Nem jutsz onnan egy igéhez,
Nem biz egy ige feléhez.“

Komoly öreg Väjnämöjnen
Indúl mégis, engedetlen,
Egy nap ellép nagykönnyedén
Asszonyoknak tüje hegyén,
Másnap ellép szökadieselvén
Férfiúi kardok késén,
Harmadikon imbolyogván
Hősök harezi bárdja élén.

1) Régies alakú szó, a m. gyomrában ; ugyane tő van meg a ma is használatos „szom-juhozik“ szó második tagjában.

A varázstudó Vipunen
A jeles javas öreg csont,
Csak henyel varázslatostúl
Büvigéstül hosszan elnyúl,
Fején felvirúlt egy nyárfa,
Nyírfa nőtt halántékára,
Éger állkapczája szélén,
Fűzfabokor bajsza végén,
*Mókusfenyő a homlokára,
Tügalyas fenyő fogára.

Már oda ér Väjnmöjnen,
Kardot ránt, vasát ím vonja
Bórhüvelyé belsejébül,
Öhörhátbeli övébül,
Fejéről a nyárfát írta,
Vakszemén a nyírfát nyírja,
Álláról az ágas égert,
Fűzfabokrot bajsza végén,
Mókusfenyvet homlokárúl,
Tügalyas fenyő fogárúl.

A vasrúdat ím bedöfő
Antero Vipunen száján,
A vigyorgó ínye közzé,
A csikorgó álla közzé,
Szóla egy szót, ígyen szabja:
„Emelkedj föl ember rabja
Föld alatt fekvésedből,
Hosszú álmod alvásodból!”

Az a büvigés Vipunen
Serken álmából iziben,
Érzi ám a kint gonosznak,
Fájdalmát felette rossznak,
Hát a vasrúdat harapja,
Fellyül lágy vasát lemarja,
Nem tudott vasat harapni,
Vasnak belsejít bekapni.

Komoly öreg Väjnmöjnea
Szájatul ottan állta közben
Félszéklik féllábával,
Belebotlik ballábával
*Vipunen Antero fogába,
Csusszan állkapczájára.

Legott büvigés Vipunen
Tágasabbra tátja száját,

Szétterjeszti állkapczáját,
Kardostúl a hőst befalja,
Torkán egy szuszra letolja
Amaz öreg Väjnmöjnen.

Ott a büvigés Vipunen
Maga szóval ígyen szólal:
„Ettem én már elegecskét,
Ettem birkát, ettem kecskét,
Ettem már tehenet meddőt,
Kandisznót is egyet-kettőt,
Sohsem ettem ilyenformát,
E fulatnál édesb fajtát!”

Komoly öreg Väjnmöjnen
Maga szóval ígyen szólal:
„No, már végromlásom léssen,
Ínség napja környülvészen
Itt e Híz karámszögében,
Itt e kalmi hodályban.”

Tanakodik, tépelődik,
Hogy fog lenni, mit fog tenni,
*Kés nagyon Väjnmöjnek övében,
Fodorhabos kése vége,
Abból esónakot csinála,
Csónakot csinál varázsszal,
Ott evez, sikamlík végig,
Egyik béltül másik bélig,
*Elevez minden rejtek útba,
Elirongál minden sutba.

Öreg büvigés Vipunen
Nem törődik evvel igen;
Hát az öreg Väjnmöjnen
Erre már kovácsnak álla,
Vasverőnek ím bevála,
Üngét ülteti kohónak,
Ünge ujjait fuvónak,
Szürkankóját szittatónak,
Nadrágszárát szellőcsőnek,
Harisnyáit csőnyilásnak,
Térdét állónak tökéli,
Pörölynek pedig könyökét.
Kalapálja nagykopogval,
Veri, vágja sebbel-lobbal.
Veri éjjel ernyedetlen,
Nappal szünős-szünhetetlen

A jeles javas johában,
Nagyhatalmunak hasában.

Ott a büvigés Vipunen
Maga szóval így szólal:
„Már te milyen szerzet lehetsz,
S milyen hősök között eredsz?
*Én ugyan eddig száz hőst ettem,
Ezer férfit eltemettem,
Ilyetént bizony nem ettem;
Szén jődögél ím a számba,
Nyelvemre üszök ütődik,
Torkomba vas alja tódúl.”

*„Igyekezz undok már utadra,
Futamodjál földnek rossza,
Míg anyád elő nem vettem,
Agg szüléd elő nem szedtem!
Több a dolga te anyádnak,
Öregednek baj és bánat,
Ha fia hibát követ el,
Gyermeke galibát művel.”

„Azt pedig nem is gyanítom,
Előlről nem is alitom,
Hízze, honnan esőppenhetél,
Reám, rontás, merről jöttél,
Harapdálni, rágicsálni,
Húsom falni, marezangolni;
*Vagy-e, óh kór, teremtőm műve,
Halál istenemtől küldve,
Avagy tétemény vagy téve,
Másnak büve, másnak műve,
Díj fejébe rám ragasztva,
Pénznek ellenébe rakva?”

„Kór, ha vagy teremtőm műve,
Halál istenemtől küldve,
Hát teremtőmhöz menekszem,
Istenem elibe fekszem,
Jót az úr sohasem ejt el,
*Igazat isten nem veszejt el.”

„Tétemény ha volnál téve,
Sérülés ha mástól mérve,
Utolérem majd nemedet,
Meglélem szülőhelyedet.”
*Onnan eredtek hajdan sérvek,
Támadások onnan értek

Táltos népek tájékirúl
Regős népek rétfjeiről,
Gézengúzok házhelyérül,
Büvös-bájosok terérül,
Halál tisztási tövébül,
Földbül, száraznak ölébül,
Holt embernek otthonábül,
Elveszettnek udvarábül,
Sárhalombül porlandóbül,
Földbül folyton forgandóbül,
Kerek köbül gördülőbül,
Nyirkos völgytorok szögébül,
Örökké folyó erekbül,
Csergedező csermelyekbül,
Erdő Híze hambárjából,
Hegyek ötnék barlangjából,
Réz orom magaslatáról,
Ércz halomnak homlokáról,
Zajgó, zúgó jegenyékbül,
Búsan búgó búsz fenyőkbül,
Redves lúczfa legesúcsáról,
Korhadó szömörkefáról,
Ravasznak nyivóhelyéról,
Szarvasnak úzöteréról,
Maczkónak kövi lyukából,
Medve sziklaszurdokából,
Északhoni távol tájról,
Lappok lakta nagy határból,
Sarjatlan sívó fenyérről,
Fölszántatlan pusza földről,
Rettenetes harcmezörül,
Térről férföldösörül,
Suttogó sűrű füvekből,
Vérből, párologó melegből,
Tágas tenger tetejérül,
Végphetetlen víz színérül,
Tenger fekete sarából,
Ezer ölnél is alábbról,
Főfolyókbül csobogókbül,
Örvényekbül lobogókbül,
Rutja szörnyű zúgójából,
Vészes víznek forgójából,
A legmesszebb lévő égből,
Százaz fellegek mögéből,

Csípőske szekérnyomából,
Szélvész szántotta csapárol⁴.

„Te is nemde onnan tértél,
Bűbáj úgy-e onnan értél
Szívembe az ártatlanba,
Én hibátalan hasamba,
Harapdálni, rágicsálni,
Húsom falni, fölszabdalni?⁴

„Kotródj már kopója Híznek,
Alvilág csahossa vessz meg,
Pusztulj belsőbült pimassza,
Májamból te föld gonossza,
Ne fald föl szívem közepét,
Lémemet ne turd szanaszét,
Ne hasogasd már hasamat,
Ne tapodd tovább tüdőmet,
Köldököm ne rágd, ne lyuggasd,
Lágyékim ne tépd, ne szaggasd,
Ne sarabold hátam csontját,
Oldalam ne bántsad folyvást!⁴

*,Ennen eröm ha még se használ,
Föbbeket teszek magamnál
Eme sérvnek bontására,
Iszonyúnak rontására“.

„Hívom földből föld anyóit,
Mezők ős parancsolóit,
Földbül mind a szablys férfit,
Lovas hőst homokos helyről,
Hatalmamra, oltalmamra,
Védelmemre, oldalamra
Ez ügyesbajos dologban,
Én keserves kínszatomban“.

„Szót ha erre sem fogadnál,
Semmivel se csillapodnál,
Éledj erdő, emberiddel,
Borókás te sergeiddel,
Fenyves minden fajzatiddal,
Tengerszem te magzatiddal,
Szablyahordó száz emberrel,
Hőssel vasvívó ezerrel,
Ezt a Hízet elgyötörni,
Ezt a Júdást összetörni!⁴

„Szót ha erre sem fogadnál,
Semmivel se csillapodnál,

Éledj vízanyánk a vízből,
Kék fejkötös kélj a habból,
Szép szegélyű szállj patakából,
Tiszta képű állj iszapból
A vézna hős védelmél,
Kis embernek emberségül,
Ártatlant hogy föl ne falják,
Kórtalant agyon ne csapják!⁴

„Szót ha erre sem fogadnál,
Semmivel se csillapodnál,
Kave természet leánya,
Kave, szép aranyos asszony,
*Ki vagy a nők közt legrégebb nő,
*Magánvalók közt anya első,
*Jer ide, ismérd inségemet,
Szüntesd szörnyű szükségemet,
Rontsd el rólam ezt a rontást,
Bontsd fel ezt a bős ragadványt!⁴

„Szót ha mostan sem fogadnál,
Semmivel se távolodnál,
Ukko, ég tetejebéli,
Magad villámfelhő-széli,
Jövel hozzám én nagy jómra,
Kerekedj föl esdő szómra
E gaztettet fölbogozni,
Igézetet ostorozni,
Tüzes éli karddal jóval,
Szablyáddal a szikrázóval!⁴

*,Igyekezz undok már utadra,
Futamodjál, földnek rossza,
Nincsen itt helyed, hiába
Szükölködöl hely híjába,
Máshol üsd fel sátorfádat,
Távolabbra tedd tanyádat,
Uradnak ülőhelyére,
Gazdasszonyod lépesejére!⁴

„Oda érkeztetek aztán,
Utad végeztek jutván
Te tökélted tájékira,
Létadód legelőre,
Tanúság jelentse jöttöd,
Titkos jel tudassa térted,
Zúg menydörgős menykőhanggal,
Tűz villámaképen langalj,

*Rugd be a külsőház kapuját,
Nyisd az ablaknyílás nyitját,
Szállj a házba forgószélel,
A térdük kalácsát érd el,
Sarkukat a leghegyével,
Gazdát a hátsó félen,
Gazdasszonyét ajtófélen,

* Szedd ki a gazdának szemeit,
Gazdasszonynak verd be fejét,
Ujjuk öblösre kívájjad,
Fejök visszára viszáljad! "

„Ez ha kis haszonra válna,
Szállj kakasképp a karánba,
Tyúkfiképp az udvarházba,
Rohanj a szemétrakásra,
* Lovat a jászoltól zavard ki,
Marhát istállóból mard ki,
Trágyába keverjed szarvát,
Pallóra szegezzed farkát,
Szemit összevissza forgasd,
Nyakát szerteszéjjel-szaggasd! "

„Vagy ha, kórság, szélvész küldött,
Szelvész küldött, özön üzött,
Csipőske ajándékozott,
Hüs levegő hozván hozott,
Meuj a szélnek útja mentén,
Csipőskének száncsapáin,
Meg nem ülve semmi ágon,
Nem pihenve égerfákon,
Csúcsáig a rézhalomnak,
Tetejéig érc oromnak,
Ott a szél majd szépen ringat,
A csipőske elcsicsisgat! "

„Ha pediglen jöttél mennyből,
Száraz felhők széle mellől,
Hágy megint a mennyre innét,
Emelkedj az égre ismét,
Foszladó felhők közzé,
Csillagokba csillámlókba,
Tűz gyanánt hogy ott lobogjál.
Sziporka gyanánt ragyogjál
A nap ösvényei rendén,
Hold karikája kerengtén! "

„Ha czudart a víz szalajtott,
Hogyha tenger habja hajtott,

Akkor menj czudar a vízbe,
A habok alá evezz be,
Iszapvár közelletéig,
Vízi hágnak hegyéig,
Ott a hullám sodra hajtson,
Zordon árja rázogasson! "

„Ha jössz Kalma tisztásirul,
Őshöz tértek szállásirul,
Nosza lódulj ten hazádba,
Oda Kalma udvarába,
Sárhalomba porlandóba,
Földbe folyton forgandóba,
* Hova oly számos nemzet düle,
Tenger nép aláterüle! "

„Ha te, kába, onnét hágol
Erdő Híze hambárjából,
Tüleveles fészektájrról,
Fenyőgalyas gunyhajából,
Hát visszaigézek, kába,
Erdő Híze hambárjába,
Fenyőgalyas gunyhajába,
Tüleveles fészektájra,
Ott éldegéld világotat,
*Míg csak a palló el nem rohad,
Falgerenda gombát nem nől,
A tető fejedre nem dől! "

„És oda ígézek téged,
Oda ösztökéllek, kába,
Maczkó bácsi hajlékába,
Medve néni udvarába,
Nyirkos völgytorok tövébe,
Lápra föl nem engedőre,
Csergedező csermelyekbe,
Ingó-bingó kis erekbe,
Tengerszembe haltalanba,
Teljesen lazacztalanba! "

„Ott helyed ha nem jut néked,
Hát oda ígézek téged
Észak távol tájékára,
Lappok lakta nagy határba,
Sarjadéktalan fenyérré,
Fölszántatlan föld színére,
Hol se hold, se napnak éke,
Nincs időbe fönnyessége;

Víg világot élhetsz ottan,
Libeghetsz, ha kedved szottyan,
*Szarvasok függnek ott a fákon,
Java rének minden ágon,
Éhes ember jól lakozhat,
Falni vágyó falatozhat“.

„És oda igézlek téged,
Oda üzlek s ösztökéllek
Rutja szörnyű zúgójába,
Lánglobogós buzgójába,
Kibe fák fejükkal hullnak,
Aljokkal fenyők gurúlnak,
Nagy jegenyék tövel dülnek,
Csúcsokkal terebély fenyvek;
Ott úszkálj fene pogányá,
Zúgó szörnyű zajlatába,
Vágd a végtelen vizeket,
Szűk vizeken járd eleget“!

„Ott helyed ha nem jut néked,
Hát oda igézlek téged
Tuoni fekete vizébe,
Alvilágnak ős erébe,
Honnan sohse lesz kijuttod,
Ez életben szabadúltó!
Míg menteni el nem mennék,
Fölfejteti nem sietnék
Kilencz egyforma ürüvel,
Egy anyajuh vemheivel,
Kilencz egyforma ökörrel,
Egy tehénnek elletivel,
Kilencz egyforma csikóval,
Egy kanczalótól valóval“.

„Ha meg alkalomra vágnál
És hámoslovat kívánnál,
*Szerzek ím alkalmatosságot,
Lovat hámost ím ajánlok:
Ott a jó ló Híz porondján,
Rőt sörényű lenn a tundrán,
Kinek szikrát szór a szája,
Orra a tüzet okádja,
Kinek vasból a patái,
Aczélból a rúgkapái,
Könnyen mennek bármi hegynek,
Horhón fölfelé ügetnek,

Jóralaló jártatóval,
Keménykezű kaptatóval“.

„Ebből hogyha nem sok válik,
Fogd a Hízi csúszkafáit,
Lempo éger lábszánkóját,
A gonosznak bunkós botját,
Híz' földjein úgy irongálj,
Lempo berkein bolyongjál,
Híz földjein végigtörtess,
Földjén a gonosznak esörtess;
*Kő ha van útdon körösztbe,
Recsegve omoljon össze,
Ha fatő van útmentiben,
Szakadjon szét egyszeriben,
Hős hogyha elődbe toppan,
Utasítsd el őtet onnan!“

*„Menekülj már, mihaszna, menten,
Gonosz ember, fuss el innen,
Meg ne várd az új viradtát,
Isten hajnala hasadtát,
Égi napnak földerültét,
Kakukkszónak fölzendültét!
*Ideje mozdúlnod, mihaszna,
Futamodnod föld gonossza,
Holdfényen tovább haladnod,
Napvilágon vándorolnod“.

„Hogyha nem tágítasz egybe',
Nem kotródsz uratlan ebje,
Majd én sasnak öltöm markát,
Vérivónak vészem karmát,
Húsfogóit az ölyűnek,
Tépő körmit keselyűnek,
Kivel megszorítlak, gazfi,
Agyon foglak, aljas, zúzni,
Hogy fejed sohase nyikkan,
Lelked többé meg se mukkan“.

„Lám lódult a lelkes Lempo,
Az anyától szült is elszűnt
Istenem ideje folytán,
Alkotóm segéde nyiltán;
S te, anyátlan, el nem múltál,
Létlen fajzat nem lódulnál,
Tündértelen eb se tűnnél,
Anyátlan dög el nem ülnél

Ez időnek teljes voltán,
Holdnak elhaladta folytán!⁴

Komoly öreg Väjnämönen
Akkor szóval így szólal:
„Jól elvagyok én idele,nn,
Elidőzöm kellemesen:

Jó kenyér a májad nékem,
Máj kövérje főzelékem,
Te tüdeid vastag étkem,
Zsírod ízletes ebédem“.

„Üllömet teszem alábra,
Mélyebben szived husába,
Erősben a pörölyt szegve
A legfájósabb helyekre,
Hogy nem lesz szabadúlatod,
Soha ez bajt nem múlhatod,
Míg nem hallám büvigéid,
Nem vallám varázsregéid,
Büvszók bőségit nem hallám,
Bájló ígét ezerszám;
Nem veszhet el büvszók titka,
Résbe a regéknek nyitja,
*Táltosság nem jut föld lyukába,
Táltosok letűnnek bárha“.

Ott a büvigés Vipunen,
A jeles javas öreg csont,
*Kinek tudással szája telle,
Merő bűbájjal a melle,
Im kinyitja ígétárát,
Fölfedi a verses ládát,
Hogy a legjavát danolja,
Szebbnél szebjét szedje sorra,
Eredetek mély igéit,
Idők kezdődte regéit,
Miket nem dall minden gyermek,
Férfiak se mind ismernek
Ez inséges esztendőkbén,
E veszendő végidőkben.

Dall kútföket okrul okra,
Ős regéket főkrül fokra,
Hogy teremőnk elszántára,
Mindenható kívántára
*Levegő hogy lett önmagától,
Levegőből víznek váltta,

Vízre szárazföldnek ülte,
Mind a fünek-fának földre.

Dall a holdnak képezitürül,
Napnak helyre tételirül,
Ég oszlopi dúczoltárul,
Mennynek fölesillagoztárul.

Ott a büvigés Vipunen
Dalol bezzeg és im érti;
Fül nem hallott, szem nem látott,
Míg világ világúl léssen,
Dicsőebbet e dalosnál,
Jelesebbet e javosnál;
Veti ám a szókat szája,
*Nyelve a büvigéket hányja,
Mint farát a másodfü ló,
Nemes lábait a ráró.

Napestiglen dalla hiven,
Éj ivadján egyvégtiben,
Oda állt a nap figyelni,
Az aranyos hold ügyelni,
Hullámai tengerhátnak,
Öböl árjai megálltak,
Folyók megszüntek forogni,
Rutja zúgója zuhogni,
Áradni a Vuoksi víze,
Jordánnak futása szűne.

Ott az öreg Väjnämöinen,
Hogy ígékét hallott bőven,
Szerzett számosan ígékét
És vallott varázsregéket,
Fogott immár fölhaladni
Antero Vipunen száján,
A jeles javas johából
Nagyhatalmúnak hasából.

Szólt az öreg Väjnämöjnen:
„Óh te Antero Vipunen,
Tátsd ki szélesebbre szádat,
Terjeszd széjjel állkapezádat,
Szeretnék kiszabadúlni,
Hajlékomba elvonúlni!“

Ott a büvigés Vipunen
Maga szóval így szólal:
„Ettem, ittam én eleget,
Pusztítottam ezereket,

Almomban sem ettem ilyent,
 *Mint mikor ettem Väjnämöjnen;
 Jól csináltad jöttöd csínyjét,
 Jobb lesz, hogyha elmégy innét“.

Akkor Antero Vipunen
 Vicsoritja ime ínyét,
 Szélesebbre nyitja száját,
 Szétterpeszti állkapczáját,
 Öreg Väjnämöjnen szállván
 A temérdek táltos száján,
 A jeles javas johából
 Nagyhatalmúnak hasából,
 A szájából kihengeredék,
 A tisztásra pöndörödék,
 Mint aranyos mókus módra,
 Arany mellű nyest ha volna.

Indul aztán jól ellépve,
 Megy kovácsa műhelyébe,
 Ilmari kovács im szólal:

„Hallottál-e hát igéket,
 Kaptál-e varázsregéket,
 * Hogy fog a párkány peczkelődni,
 Hátsó párkány illesztődni,
 Orrnak fája ormozódni?“

Komoly öreg Väjnämöjnen
 Maga szóval így szólal:
 „Szedtem száz számra igéket,
 Ezrivel bűvös beszédet,
 Fölfejtettem igék titkát,
 Regék rejtekinek nyitját“.

Avval csónakához tére,
 Táltossági gyárba ére,
 Csónakát be is fejezi,
 Peczkes párkányt elhelyezi,
 Fara végít megfejeli,
 Orra fát fölemeli,
 Kész a sajka nem faragva,
 Hajó, forgácsot se fogva.

A művészeti ösztönről.

(Megjegyzések.)

Az ember sokáig mezítelenül, egyedül bolyongott; napról-napra tengődött a fényes természet ölében és nem tudta, hogy lelkében, mely a különböző ösztönök végkészüléke, művészi erő szunnyadoz. A körötte ölelkező mindenség képe visszatükröződött benne, de még nem tudott öntudatába vegyülni; az öntudat ösztöne még nem szorgoskodott lelkében. Belső munkássága csak színtelen érzésből állhatott; a világnak benne föltetsző öntudatlan kis képei korán megbolygathatták érzésének, lusta tétlenségét. Magánosságában állat volt, de kész belső szerkezettel, hogy a mindenség képét felfogja és megismerje. A nagy életfentartási ösztön mellett, mely őt az első korszakban hajtotta, az ösztönök egész sokaságát hozta magával: csak meg kellett mozdulniok; lelkének képessége volt a megismerésre, érzésre és akarásra, csak meg kellett vílágosodnia. Teste berendezve az érzékszervek és idegrendszer finom gépezetével a külvilág megismerésére és felfogására, csak igazában érintkeznie kellett a kívül való világgal.

Hogyan mozdult meg ez óriási gyermekben az ember, ki tudná azt megmondani? Keze tette őt meg emberré, mint Anaxagoras tanította? A külső világnak kellett belső világát rezgésbe hozni, hogy a maga és a világ tudatára ébredjen. A természetbe kellett ütköznie, hogy felébredjen és megismerje ébresztőjét. Az életfentartási ösztön mellett másik nagy ösztönének kellett megmozdulni, hogy többi ösztöneibe is élet szállhasson. Faja fentartásának megindulása volt szükséges, hogy teremtő erejét megtudja, mely többi teremtő ösztönéből, az alkoholos az öntudattal. A szenvedő és cselekvő munkálkodásból, az alkotás és rombolás ösztönszerűségéből fejlett ki az emberi küzdés tevékenysége, mely az élettől elválaszthatatlan és annak tartalmát szabályozza.

Nekünk úgy tetszik, hogy az ember igazi élete akkor kezdődik el, midőn embertársára bukkan, mikor az egyéni életfentartás mellett elkezdődik az állandó emberi élet, a faj fentartásának teremtő munkássága. Egyszerre sok nagy lépéssel halad előre. Lelkének tevékenysége szédítő gyorsan fejlik ki. A lelki sötétségben öntudatos képek fénylenek és a nagy természetre is világozás árad. A másik emberben észreveszi a saját maga képét és a természettel való kapcsolatát, vagyis

megismeri a külső világot és belső világot, öntudata kibontakozik, mert a megismerés és öntudat ugyanazon működés kezdetét és folytatását jelentik. Az egymáshoz simuló sok ember hasonlósága és különbözősége megtermékenyíti ezt a megismerést, az érintkezés egészen új, friss, üde ösztönöket ébreszt, melyeket a folytonos tevékenység esiszol és finomít. A munkátlanság gubója szétfoszlik és az emberi lélek a maga csillogó, változó tarkaságával felszabadul.

A kibontakozó ember sajátos alkotása a világnak. Része az egyetemes természetnek, melybe beleolvad, öntudatossága miatt mégis központnak látszik, mert a külső világot magával szembeállítja és hatásait öntudatába szűri. Épen olyan test, mint az állat, de finomabb, színesebb, művészibb ösztönei egy központba sarkalnak, a lélekbe, és így az emberi testnek olyan tulajdonságot adnak, mely őt a holt és élő természet urává látszik tenni. Csak annyiban úr, hogy mindazt, a mi rajta kívül esik, lelkében megrögzíti, érzéki képet alkot a világról és jelentést kölcsönöz néki, saját magában kettőséget ismer fel, a testet és a lelki hajtó erőt, épen azért a külső világot is felruházza kettőséggel: tettel és jelentéssel, mint a hogyan az egész mindenséget éne és külső világra bontja. A létet észreveszi és átérti, érzékli és öntudatából kivetítve szemléli, másszóval a külső világot képek alakjában megismeri. Összegyűjtött képei az ingerlő külső hatások ereje és az öntudat figyelme utján a lélekben tudottakká lesznek, ott mint emlékek tovább élnek vagy elfakulnak és ismét felélednek. Egymással a térbeli egymásmellettségben és időbeli egymásutánban, anyagi és elvont tulajdonságaik tükröződéseiben kapcsolódnak. Az értelem utján jelentésbe, a képzelem utján pedig személyiségbe [életbe] öltözködnek. Az elmélkedés révén elvont fogalmakká alakulnak át és hallható [hang] vagy látható [jel, írás, művészet] formában ismét más lelki világba olvadnak. Az ember a természetben annyiban is úrnak tetszik, hogy a külső világ hatásait mint a róluk alkotott saját képalkotásának érzéseit képzele el, vagyis a körötte összefolyó világ hatásait csak közvetve, az alkotott kép befolyásaként olvasztja fel érzésében az öntudatosság bővítésére [kedvező érzés] vagy csökkentésére [kedvezőtlen érzés]. Úrnak tetszik az ember azért is, mert minden cselekvését kifelé öntudatából származtatja és azt hiszi, hogy munkálkodásában teljesen független akarat vezérli, mely önkénytelenül születik meg benne.

Az embernek ez az urasága azonban csalódás. Csak az első perczben látszik az egész felett állani. Ha az embert kizsakítanók az összefüggő, egyetemes egészből, létele teljesen megszűnne. Az ember csak a természettel kapcsolatban élhet, mint szem a lánczban, mint része az egésznek, melynek legdíszesebb élő formája. Kezdeté és vége az egész mindenség kezdetének és végének kódéba foszlik, mely felett egy ismeretlen összefoglaló erő fényessége ragyog, melyet a vallási és tudományos böleseletek sokféleképen hívnak. E fény világítja be az

egészet, ez az erő hajtja az egész gépezetet, benne az ember nevű kis művet is. A mit az ember életéből látunk, azt a nagy mindenség írja elő, mint az egész a résznek és mert folytonosan hatása alatt áll, örökké is szabályozza. Az ember olyan anyag, mint a nagy természet és a mit élnek és élettelennek hívunk, ugyanazon anyag két módosult gyurása. Csak a lélek, az öntudat magasfokú formája az, mely az emberi anyagnak a természet rendjében legdíszesebb és legmagasabb alakot kölcsönöz, hogy a természet bizonyos fokú megismerésével maga is művészi alkotás lévén, művészi alkotásokat hozzon létre. És ha az ember anyag, nem állhat felette a mindenség hasonló anyagának, hanem benne van; az ember nem elkülönített életet él, élete az egyetemesség életének egy része, mely a sok rész összhangzatos életéből tevődik össze. Minden az egyetemes egész harmonikus munkája érdekvédik össze. Minden az ember, mint rész, a maga munkájában szükségében küzdök és az ember, mint rész, a mire rendeltetett, a mire képen determinált, csak azt hajthatja végre, a mire rendeltetett, a mire ösztönei ösztönzik, melyeket épen e czélből hozott a világra. Lelke központot látta benne, melyben a világ-kép tükröződését szemléli: ez öntudatosságának következménye, melylyel a természet ösztöneit ingerli. Első lény a földnek, de nem kezdete egy új egyetemes tényezőnek, mely a természet felett áll, hanem az egyedüli egyetemes erőnek folytatása. Munkája, melyen a természet alakulása. Nem kezdet, hanem folytatás. Munkája, melyen a természet dolgozik, elődei munkájának folytatása és így attól a megelőző tevékenységtől megszabott, melyből keletkezett és melyet a mindenséget munkára űző természetfölötti erő indított meg és kijelölt. Hogy szabad akaratnak hiszi akarát, az lelkének sajátos csalódása, mely csak úgy volna lehetséges, ha a természet az ember alatt, vagy mellette állana, nem pedig az ember ő benne. A szabad akarat és az ember központisége olyan mint a geocentrikus elmélet: túlhaladott. A mindenség, mely az embert körülöleli, határt szab eléje, determinálja tevékenységét, melyet ösztönei sugalmaznak neki és ő híven követi parancsukat. Hogy miért, azt nem tudja, csak találgatja, soha ki nem találja, mert kételkedő hajlandósága megzavarná ügyis, ha az igazsághoz közel férköznék. De hozzá nem férközik. Megismerésének határt szabtak, mint a völgynek a körötte összefogódzó magaslatok.

Ez volna az ember, ki öntudatos fejezete a nagy természet könyvének. Ha jól megfigyeljük, tökéletes művészi alkotás: gyönyörködtető hatással van embertársára, melynek az élőlények sorában egyedüli adománya az öntudatos élvezés. Maga a tárgyas világ is művészi alkotás, már magában véve is sőt úgy tetszik, hogy mindaz, a mi természet, már magában véve is művészet az emberre nézve, mert azzal együtt ő a mindenség egészét alkotja és mert összhangzatos teremtése az ember felett álló erőnek. A kívülünk való világ igazán kész művészet. Térbeli és időbeli megjelenése, e megjelenés szabatos formái, titokzatos erői és ezen erők munkája, az egész egyetemes felséges arányai, melyek a láthatatlanságban

elmosódnak, gyönyörködtető hatással vannak reánk. A természeti erők megfélemlítő háborgásai, a természet fenséges haragja ugyan megfélemlítenek és a magunk törpeségére intenek, de ez a félelem is gyönyör, mert tudata annak, hogy e hata' mas erők urának mi is teremtményei vagyunk. A szín, mely szemünket bűvöli, az illat, melyet mámorosan beszívunk, a formák, melyek gyönyörködtetnek, az élet, mely elméledésre készlet, a szenvedély, mely a fenséggel eltölt, érzésünket kedvezően ingerli, művészi erővel tölti el. Fa, virág, völgy, hegy, fény, mennybolt, felhő képzeletünkben élökké válnak s mintha arra rendelték volna őket, hogy gyönyörködtessenek minket, mint a régi királyokat az udvari mulattatók.

Az emberi lélek nemcsak a kivüle valóból érzi művészi érzését tápláltnak, legművészibb élvezeteit magából az emberi testből meríti. Az emberi test anyagias tulajdonságaiban a legszebb anyagias művészetet látja. Az emberi test burkoltan és mezítelenül, ha felkölti az emberben a gyönyörködő érzést, legremekebb alkotása a nagy természet művészi erejének. Az emberi test harmonikus felépítése, szépsége, üdősége a természetben tökéletességet képvisel és alapja a szerelem és művészetének. Az ábrázoló művészetek közül is épen azért tűnik fel a szobrászat legtökéletesebbnek, mert legszívesebben az emberi testet utánozza. Az emberi test lelki része meg a legnemesebb elvont művészet. Még az ösztönök hideg tana mellett is működésének tökéletes harmóniájával csodás művészetet jelent. Az úgynevezett szép lélek már magában véve is, a művészi lélek pedig munkájával nem tölti-e meg az embertárs szívét gyönyörbe ringató érzéssel? Az ember létrehozása a legszebb természeti anyag kettős munkája által, elmulásával visszatérése az egyetemes anyagba nem teszi-e művészié az ember teremtését és halálát is? Az egész emberi működés: a család és állam élet is művészet. Valóban sok mindenféle művészet van az egyetemes egészben, maga ez az egész is művészet, de az egész legművészibb részének mégis az embert kell tartanunk. Az embernek épen az a rendeltetése, hogy legdíszesebb alakulása legyen az egésznek, énjének anyagával és működésével: élő szobor, megelevenedett festmény, beszélő költemény. A mi élet működéséből tisztán az alkotó művészet érdekében folyik, az a legmagasabb rendű művészet az egyetemes kiállításában, mert épen az hozza létre, ki maga is a legtökéletesebb művészet és mert olyat hoz létre, mely ezt a legtökéletesebb élőlényt, az embert gyönyörködteti.

Az ember az egyetemességben a legművészibb alkotás lévén, minden cselekvése tulajdonképpen művészet: öntudatos munkának gyümölese. Mi azonban a működések csoportjából egyet külön határolunk, mely a legtökéletesebb és ezt nevezzük a művészet gyakorlásának. A művészet gyakorlása, mint minden emberi munkásság, ösztönszerű. Ha arra a kérdésre akarunk megfelelni, hogy mi a művészet, azt fogjuk felelni,

a művészet annak az ösztönnek kielégítése, mely az embert arra serkenti, hogy a maga alkotásait a természetben rejlő művészettel összehangzó kapcsolatba hozza és a természetben kifejlett magas formáknak megfelelően a lehető legtökéletesebb formákba öntse. Röviden a művészet a művészeti ösztön munkája, melyet a természet indított meg és a természetben rejlő művésziesség determinál.

Az ember művészi munkája alapján véve az egyetemesség művészi erejének egy része, a nagy hullámesapás egy kis fodra, mely az emberen átüt, átfolyik. A művészeti ösztön tagja az ösztönrendszernek, melyet az öntudatosság összekapcsol a lélekkel. Az ösztön a különböző szerveket hajtja és az összes ösztönök működése az, a mit életnek hívunk. Az ösztönök belülről kifelé hatnak, és az öntudat munkájukat a lélekkel közli. Közönségesen az öntudatot felosztjuk a többi ösztönök között és úgy gondoljuk hogy az, a mit az öntudat cselekszik, azt is az ösztönök teszik, vagyis az ösztönnek tulajdonítjuk a munkát is és e munka hatásának közlését is az emberi lélekben. A könnyebb megértés végett mi is úgy tárgyalunk, hogy az ösztönben egy pozitív kifelé és egy negatív befelé való működési irányt különböztetünk meg, de az utóbbinál mindig emlékezetünkben kell tartani, hogy ez az utóbbi az öntudat ösztönének munkája, mely az embert a létről és saját életéről vagyis ösztönei munkájáról folytonosan felvilágosítja. Az ember, mint determinált lény magában rejtja a természeti erőnek egy részét és ez az egész erő irányában kifelé működik: az öntudat pedig ezen iránynyal párhuzamosan befelé dolgozik és így lesz a lélek központtá, mert magában rejtve a természeti erő egy részét ennek munkájával megtölti a világot és tudja ennek a munkának érvényesülését, ismeri a munkatért, mely egy világképben folytonosan ott ólálkodik benne.

Az ember művészeti élete nem csupán a művészeti ösztön munkájából áll, azt többféle ösztön hozza létre. A művészeti élet ugyanis két csoportra oszlik: alkotásra és élvezésre. Az előbbi kis terjedelmű, az utóbbi korlátlan. Korlátlan azért, mert minden egyes ember keresztül éli a művészeti élet ezt a részét. Minden embert körülölel a művészi természet, melyből az emberi művészet fakad s fakaszt és minden ember ösztönszerűen gyönyörködik a művészen. Az alkotás különös tulajdonság, mely kevesek osztályrésze, az élvezés a mindenkiben meglévő kisebb-nagyobb művészeti érzék folyamánya, melyre a természetben megjelenő művészi gyönyörködtetően visszahat. Az egész emberiség tehát két részre oszlik: a kisebb körű alkotókra és a minden embert egyesítő élvezők csoportjára. Az alkotás a művészeti ösztön munkája, az élvezés azon ösztönök munkája, melyek a látás, hallás és tapintás szervét hatják. Épen azért a művészet negatív szerveinek mundjuk őket. A művészetek alkotó szerve az érzéklő művészetek számára a tapintás, melyet a segédeszközökbe kihelyezünk, az elvont művészetek számára a beszéd, a táncz és építőművészet számára az egész emberi test közvetlenül és közvetve.

Az alkotó képesség természete különböző, azért az alkotó képességek csoportokat képeznek, melyek a művészetek különböző ágait hozzák létre. Az alkotás képessége a különböző emberek művészeti ösztönében, különböző fokú, azért ugyanabban a művészi ágba ugyanazon művészi akarat kifejezésére különböző értékű dolgokat alkot. Az egyéni ösztönrel párhuzamosan hat egy másik művészeti ösztön is, az a mely a tömegek és korszakok ösztönét alkotja és létre hozza a különböző fajok, népek és korok ízlését. Ezeknek a finomságoknak és különbözőségeknél változatos egymásra hatása, párosulva az őstermészet művészetének különböző ingerével a művészetek életének folytonos hullámzást biztosít. Épen úgy, mint az ember egyéb ösztöneinek nyilatkozásánál, a művészeti élet is eszmék küzdelméből, ezeknek kapcsolódásából, vagy egymást termékenyítő hatásából áll. A mi ebből a hullámzásból kiemelkedik, mint a zátonyszirt a tengerből és minden eszme mozgalom csapása megtörik rajta, az a remekbe csinált művészet, *műremek*, mely minden idők művészeti gyönyörűségének tárgya.

A művészeti élet másik része a művészet hatásait fogja fel. Ennek természete a művészeti érzéklő szervek minőségétől és azon belső szervezet felépítésétől függ, mely a szervektől a hatásokat továbbítja és kedvező irányba dolgozza fel. Felemlítve még, a többi determináló tényezőt, az ember életviszonyait és a kor művészeti ösztönét, megkaptuk a *művészi ízlés* fogalmát. A művészet hatása, vagy negative mondva a művészeti élvezés minden egyes embernél más; az emberekből alkotott csoportoknál is más. Maga ez a művészi ízlés idők folyamában változik, a mint a művészet alkotó része is változik. A változás az élet, a változatlanúság ennek megszűnése és más életbe kapcsolása. A művészi ízlés tényezőinek változatossága különbözővé teszi a művészi ízlést, vagy élvezést. A különböző természetű szervekben az ösztönök különböző módon hatnak, a művészi hatásból különböző mennyiséget és különböző módon fognak fel, az öntudat más és más az embereken és így a továbbított hatások különbözőségei a belső szervezetben, a lélekben változatosan oldódnak fel. A művészi élvezés tehát nagyon különbözik az embereken, csak abban egyezik mindenkiben, hogy minden ember élvez és a műremek mindenkiben élvezetet hoz létre. Az ember senki sem tartozik számadással, hogy miért élvez úgy és nem másképen, mert az ösztönszerűsége miatt minden ítélet felett áll. Az emberbe oltott kételkedő szellem és meggyőzni akarás ösztöne ugyan bírónak akar fellépni, de ez a művészi élvezés járuléka, mint a villámütésnek a mennydörgés. Hozzá tartozik a természet színpompájához, hogy a természet képe mindig más és más színben tündököljön. A művészi ítélet mindenkinek jussa és természete s arra való, hogy mint a szóbeszéd által az eszmék társulása, a művészi alkotó tudása gyarapodjék, mert az emberi ösztönöket az egész természet és így az embertárs ösztöne is finomítja.

Ha arról gondolkozunk, hogy a művészetet fakasztó ösztön hogyan és miként támadt fel az emberben, nem tudjuk az igazat megmondani.

Nem az igazság, az ember kezdete a beburkolt saisi kép, melyről a fátyolt nem lehet felemelni. A művészi ösztönt csak a külső világ ébreszthette fel, mint a többi ösztönt, sorrend szerint valószínűleg utóljára. Mert az, a mi a legmagasabb munkálkodás, csak az egyre emelkedő embernek juthatott osztályul. Többi ösztönei már régen javában dolgozhattak, ez még csak szunnyadott. Midőn a fenmaradás küzdelme csoportokba terelte az embert, ez a csoportosulás az ösztöneket egyre finomította, az életfentartásra eszközöket hozott létre és a fajfentartás művét szerelmi művészetté kezdte emelni, akkor kellett a művészeti ösztönnel felébrednie. Az ember a természetben rejlő művészetet szemlélni kezdte és alkotásain visszatükröztetni igyekezett.

A művészet kezdődéséhez tehát bizonyos jólét, az életviszonyok rendezettsége és a csoportokba terelődés volt szükséges. Jólét azért volt szükséges, mert a művészet nem az életfentartás egyik eszköze, hanem megédesítője. Az életviszonyok rendezettsége azért kellett, hogy az ember mindannak elkészítésében, a min később művészi ösztönét próbálta, ügyességre tegyen szert, más szóval, hogy a mesterember időben megelőzze a művészt. Nélkülözhetetlen volt az is, hogy az ember elszigeteltségéből kilépjen és csoportokat alkosson. Csak a társas élet finomíthatta meg az ösztönöket, csak a csoportokban élés tehette őket fogékonyakká a természeti művészet felfogására és utánzására, csakis a társadalmi állapot megkezdésével lehettek a különböző emberek ösztönei termékenyítő kölcsönhatással egymásra. A sokféle lélek surlódása nyitotta meg az emberi látást mindenféle irányba. Az egymásra ható érzések töltötték meg a világot olyan változatos, édes, hullámzó hangokkal. Több szem többet lát, több lélek egymás melegének közelében másként érez, és a különböző összetételű gondolatvilág egymás érintésével a lelki világ sötétjében egyre több fényt támaszt — ez előzte meg a művészeti ösztön finomodását. A természet két általános mérőjének, az idő és tér fogalmának megismerése volt kezdete a művészeti ösztön működésének.

Más okokból is fel kell tennünk, hogy a két főösztön, az élet és faj fentartási ösztön ébresztette fel a szunnyadó művészeti hajlandóságot. Ez a kettő vezette be az embert a természettel való kapcsolat ismeretébe. Az ember megtanulta azt, hogy természet van kivüle és hogy fájának fennmaradása a világ állandóságának, fejlődése ez állandóság változatos alakulásának képében tükröződik. A két ösztön kielégítésével megismerte az élvezetet és gyönyört, mely ott inger, a művészetnek pedig egyedüli célja. Az élet kellemessé tételének vágya rávezette a mesterségre, a faj fentartás a társas élet berendezésére. A nyomukban fakadó művészet újabb gyönyörre tanította meg az embert: a mesterember eszközeit a látás élvezeteire tette lehetővé, a társas életben rávezette a hallás foglalkoztatására, midőn a faj fentartás segítségére rendelt hangokat művészi beszéddé finomította. A faj fentartásban megtanította az emberi test kultuszára, megtanította a szobrászat és táncz művésze-

tére, mely a vallás szolgálatába lépett, midőn az emberi képzelet az ember függését a természeti és isteni erő megszemélyesítésére hajtotta.

A fentartás, családi élet és vallás megihlette az embert, ezek kedvéért fejlesztette ki művészi ösztönét. Ezt azonban megelőzte a természetben rejlő művésziesség élvezése. Az emberi élet gyönyörűsége van építve, ezzel kapcsolódik az ember állandósága a természethez. Keresve és megtalálva, a természetes művésziesség gyönyöre azután alkotásra hajtotta és midőn saját munkájának kellemes visszahatását érezte lelkében, megismerte az alkotással járó gyönyörűséget is. Az emberi munkásság feltétele, mint említettük, a gyönyörűség. A művészeti életnek mindkét része előidézi azt, épen azért a művészeti élet az ember állandó tevékenysége marad.

Az első alkotásokban mindenki részt vett, mert az nagyon egyszerű. Az ember eszköze, háza eleinte az volt, a mit a természet önként oda kínált és csak ki kellett azt simítani: kő, barlang; később a mire a lassú felismerés és tökéletesedés rávezette: cserép, ház, fa, vonaldísz. A természeti hatások nyomán támadó reflex mozgások és hangok alakították át jelbeszédét hangos beszéddé, mely a különböző társas művészetek szülője lett (ének, költemény). A vallás csakhamar tovább fejlesztette az emberi képességet: a ház mellett temetkezési helyek és templomok, a fa, kő helyébe különböző szobor lépett, a vonaldísz festmény lett, az emberi lapos mozdulatok helyébe a táncz lépett, a gesztusokból és szavalásból mímelés fejlődött, a beszédet írás követte, az ének mellett önállóan lépett fel a költemény és zene. E nagy változások az eszközök és anyag jobbulásának voltak következményei: véső, festék, versforma, hangszer stb. jelzik a az emberi fejlődés egyre növekvő arányait.

E nagy változások természetesen módosítottak a művészeti élet régiebb állapotain. Eleinte minden ember átélte a művészeti élet kettős tevékenységét. Felfogta a művészeti hatást és a maga belső művészeti akaratának is eleget tett: élvezett és alkotott. Idővel a művészeti ösztön változásokon ment keresztül, annyira megfinomult, hogy csakis e megfinomult ösztön emberei alkothattak. Igazi forradalom támadt. A művészeti életben rendek alakultak: a mesteremberek, kik a kezdetleges művészetet tudták csak visszatükrözteni; a gyönyörködők, kik a művészet felfogó képességének lettek birtokosai és az alkotók, kik a művészi kifejezés osztályosai maradtak. A kezdetleges művészet mesterség lett, a magasabb rendű pedig tulajdonképeni művészetté alakult. A kettő között azonban meg kell egy harmadik formát is különböztetni, mely *szokása* maradt minden embernek, az utánzást, a gyermek művészetet. Mindenkinnek csak magára kell gondolnia: a kezdetleges rajz-, szobor-, tánczban, a közönséges ének és zenében kell ráismernie azon nyomokra, melyek a művészeti élet első formájára emlékeztetnek. Atavisztikusan jelentkeznek minden ember életében és elkísérik egész útján. A gyermekművészetben és az utánzásban mindenki átéli az egykor álta-

lános művészeti alkotó munkásságot. Kedves játék, mely az emberi lélek ősi naivitásának vissza-visszatérő emléke. Ez a játék azonban sokszor veszedelmes, komoly álarcra öltözik. Az ősi művészet kezdetleges formája a gyenge ösztön erőszakos finomításával elveszíti kedves, üde jellemét és nehézkes, vaskos műkedvelésben nyilatkozik. Az embert erre a gyengén kifejlett, de kiélezett művészeti ösztön hajtja, melyet igazán kóbor ösztönnek lehetne nevezni. Semmi okunk sincsen arra, hogy ezt a sántító, lompos, esetlen alakulást külön állítsuk a művészetek csoportjában. Vagy a gyermekművészet komolykodása az egész, vagy pedig a mesterség henczegése. Sajátságai csak abból áll, hogy a kiforrott művészet eszközeit, mesterfogásait használja fel, a mi letörli a gyermekművészet költői naivságát és kedves humorát, a mesterség művét pedig kivetkezeti méltóságos egyszerűségéből és kellemes szerénységéből.

Az tehát, a mit mi most művészetnek hívunk, egy magasabb rendű fejlődés. Ismertető jele mindaz, a mi más téren is a fejlettebb formákat jellemzi: a megelőző formához képest tökéletesebb megjelenés. Az igazi művészet a kezdetleges művészettől az ösztön finomságával és tökélyével üt el. A művész emberben nemcsak a lelki, hanem a testi hivatottságnak is meg kell lennie, vagyis az ihletnek és a kifejezés ügyességének. A kezdetleges művészetből vagy az egyik, vagy a másik hiányzik. A kiforrott művészethez képest a kezdetleges művészet olyan, mint a szélütött ember, a ki nem tud beszélni, vagy nem tud mozogni.

A művészet, mely éppen olyan változásokon ment keresztül, mint az ember, nemcsak eszméiben sokféle, de részleteiben is szíjjel ágazó: a létrehozó ösztön természeté szerint különböző. A csoportokat, melyek így alakultak, sokféleképen nevezték. A felosztások és elnevezések meg-egyeznek, mindannyian hirdetik, hogy a kifejezett művészet érzékelhető. Festményt, tánczot, épületet, szobrot a látás érzékével, a költészetet, színijátékot, zenét, éneket, beszédet a hallás érzékével fogjuk fel. Idő multával azonban a művészetek élvezése is változáson esett keresztül, a fejlettebb művészetek hatásának felfogására az érzékszervek tevékenységének kapcsolódása vált szükségé. A színészet a látás érzékszervét is izgatta, a mint a szavalást a játék kezdette kísérni; a költemény lassan felszabadult a szavalás, ének és zene gyámkodása alól és írott formában a látás érzékszerve útján kezdte meg az emberi lélekbe való utazását. Igaz, hogy a hallás szervével is kapcsolatba lépett, mert a vers zenéisége, éppen úgy mint a kottára tett dalműnél a nem hallott, csak elképzelt zene mint időben megjelenő hatás a hallás szervében látszik mozogni. A szobor szemléleténél mintha a tapintás munkája a szembe költőznék, midőn a körvonalok és idomok hármaskiterjedését megfigyeljük. A festmény alakjainak beszédét is szinte halljuk, sőt a tájkép hangulata is mint hang látszik lelkünkbe olyadni. A beszéd, szónoklat írott formában hatásából veszít, mert nem érezzük

rajta a kifejezés varázsát. A beszéd igazi élvezése akkor történik, midőn hallgatva és nézve, a beszélőt és beszédet lelkünkben összefűzzük. A versnél szaválás és előadás nélkül is hamisíthatlanul élvezünk. A művészetek fejlődése tehát az érzékszervek kapcsolatát hol fokozza, hol egyszerűsíti, vagyis a tökéletesbülés egyformán pozitív és negatív természetű: egyszer komplikál, máskor egyszerűsége törekszik.

A művészetek jellemzésénél és csoportosításánál a kifejezés azon tulajdonsága mellett, hogy érzékelhető, meg kell jegyeznünk azt is, hogy a kifejezés térben vagy időben jelenik meg és az emberi anyag munkája. A térben megjelenőket anyagi művészeteknek nevezhetjük, mert megjelenésük anyagtól származik éa anyagban nyilatkozik. Itt illetékesek az építő és díszítő művészetek, a táncz és színművészetből az emberi test kifejezte ábrázolások. A táncz és színművészet azonban az anyagiasságot tekintve e csoport első részétől elüt: az anyag, mely létrehozta és az anyag, melyben megjelen, ugyanaz maga a művész, ki művészetét saját testével tolmácsolja. Az előző művészetek az alkotón kívül való anyagban jeletkeznek. Az időben megjelenő művészetek eredeti megjelenésükben nem nyilvánulnak különös érzékelhető anyagban. Az idő függetlenné teszi az anyagtól a költészet, zenét és beszéd művészetét. Újabban azonban ezen művészetek is anyaghoz kötődnek [írottak], de ez az anyag olyan segédeszköz az elvont művészetek számára, mint az emlékezetben megőrzendő megismerési képek részére a különböző schémák. De ne felejtjük el, hogy ez elvont művészetek igazi, ősi jellegükben beszéd által nyilvánultak és hallással érzékeltettek. És ne hagyjuk figyelmen kívül azt se, hogy a művészetek egy részének a kifejezéséhez eszközök szükségesegek, mint véső, esetet, és hogy az építő művészet a formába öntést másként végzi, mint a többi művészet, mely a formába öntést a művész *kezetől* nyeri.

A művészetek hatásai a tér és idő tulajdonságai szerint az anyagban és emlékezetben vagy csak az emlékezetben fenmaradó alakot öltenek. A térben, az egymás mellettiségben alakot öltő kifejezés állandóan megmarad (kivéve azon művészeteket, melyek az emberi anyagban és anyagon öltöttek kifejezést), mert az emlékezet mellett az anyag, melyben formát ölt, mindig létrehozta azt a gondolatot vagy érzést, melyet első hatása az élvezőben költött. Az időben, az egymásutánban fellépő művészetek az emlékezetnek szólnak s a mi belőle az emlékeztést ébrentartó anyag útján (a zenedarab és beszéd papíron) fenn is marad, eredeti művészi hatásából veszt, a költészetet kivéve. Épen azért az utóbbiaknál a kifejezendő gondolatnak vagy érzésnek újból alakot kell öltetnie, hogy első hatását megismételje. Más szóval a költészet művésze és a rajzművészetek (az úgynevezett képzőművészetek) alkotásai fenmaradók, nem ismétlődnek, az előadó és beszédes művészetek, valamint a zene alkotásai csak az emlékezetben nyernek továbbra is fenmaradást, de az emlékező-képesség törvénye szerint lassan-lassan elfonnyadnak, elfakúlnak. Az előbbieket később is közvetlenül gyönyörködtetnek, az utóbbiak csak köz-

vetve, az emlékezés útján idéznek fel gyengébb, halványabb utóhatást. Az első csoportnál a kifejezés állandó marad és ha később mást látunk bennük, mint az első szemlélődés alkalmával, annak oka nem a kifejezés változásában, hanem a szemlélődés állapotának különbségében rejlik, kinek lelki hangulatát ösztönrendszere sokszor pillanatokként módosítja. A második művészi csoport hatásait ismételve tulajdonképen mindig más formát tüntet fel, mert nemcsak a szemlélődés állapota változik, hanem a művész is, ki saját testi és lelki szervezetével közvetlenül időről-időre alkot, ösztönrendszerének változékony uralma alatt cselekszik. Az előbbieket állandóak (festmény, szobor), az utóbbiak az alkotás perczének lepergésével eltűnnek (táncz, zene, színpadi alakítás) és vannak közöttük művészi hatások, melyek nem ismételhetők (beszéd).

Ha a különböző részletekből kiindulva azt látjuk, hogy a művészetek egymástól mennyire különböző csoportokra tagolhatók, végre is olyan sajátághoz jutunk, mely a művészeteket mind azonossá teszi. Valamennyi művészet lelki állapotot fejez ki, mely minden lélekben megnyilatkozik; a lelki állapot kifejezésében pedig minden művészeti ösztön másképen érvényesül. Az arckép, költemény, beszéd ének egy lelki állapot visszatükrözése, melyet szemlélődés vagy érzés támasztott a művész belső világában. Az arckép azt mutatja, a mit az alkotó az ábrázolt testéből vagy lelkéből észrevett. A költemény érzés vagy gondolat szülötte, mely a költő lelkében végbe ment. A beszéd mindig annak a forrongó léleknek kisugárzása, mely az élet szövevényeibe elmerült. Az ének a szív „hangosabb“ verése. Bármilyen művészi alkotást nézünk, az gondolatot vagy érzést ábrázol. A gúla az emberi gőgöt, a kupola a komoly életfelfogást, az Alhambra a vidám, könnyed, képektől ragyogó költői érzést, a csúcsív az orthodoxia szárnyaló kenetességét, Mózes szobra a mithosz alkotás mélységes eszméit tolmácsolja. A művészi alkotás mögött rejtőző lelki vonás jellemzi a művészi belvilág természetét. A művészi lélek annyiban érez és gondolkodik másként, mint a művészi képességtől elkerült lélek, hogy a maga és az egyetemes egész hullámzó mozgása mélyebb barázdákat hasít benne és mindazt a mi őt művészileg megtermékenyített, alkotásaiban kinyilatkoztatja. Ihlet és kifejezés, koncepció és formálás — ebben áll a művész egésze. Épen azért nincsen keservesebb valami, mint a csonka művészeti ösztön, melytől megtagadtatott a színekben és formákban, érzésben és gondolatban gazdag ihlet, vagy a művészi akaratot híven, elevenen kifejező alakító készség. Az ár előnti a lelket, az ihlet elszigetelten vergődik benne. Az árnak nincsen lefolyása, az ihletnek nincs támasztéka. Az alkotást is fájdalom kíséri, az alkotás tehetetlensége még nagyobb szenvedést okoz. Az alkotó megpihenteti lelkét a befejezett munkán és örömmén, ő nála pedig nincsen nyugalom, csak küzködés.

Az alkotó művész lelkében támadó ihlet, melynek kifejezést ad, az egész mindenség életének hatása, mely az ösztönrendszer munkáját

irányítja. Az ember látszólagos központisége mindezt úgy tünteti fel, mint az emberi lélek spontán állapotát. Gondolat és érzés úgy jelentkezik, mint önkénytelen váltakozása a lelki állapotoknak, holott minden érzés, minden hangulat a nagy természet egy-egy lebbenése. A kívülünk való hatása ösztönrendszerünk munkájában nyilvánul, mely a művészileg erős ösztön számára ihletté alakul s kiforr mint eszme, gondolat vagy érzés. A művészi lélek tehát kívülről táplálkozik, de belől alkotja meg azt, a mit azután mint alkotást kifelé továbbít. Ha azonban a központiségtől eltekintünk, akkor a művészi erők egyesülnek s részét alkotják a nagy természeti alkotó erőnek, akkor nincsen sem belső, sem külső terület, hanem csak egyetemesség, neki van eszméje és hangulata, melynek az egyes művészi ihlet csak parányi része.

A művészi lélek vándorútján a külső világból sok képet gyűjt össze magában, melyeknek töredékeit hűségesen megőrzi. Midőn az ihlet (mely alatt az ösztönrendszer összhangját értjük a művészeti ösztön érdekében) lelkét bevilágítja, vagy azokból a képekből alkotja eszméit és érzéseit, melyek abban a perczen a külvilágból lelkébe esnek, vagy azokból, melyek lelkében a régi időkben felélednek. Legtöbbször az új és régi képek egymásba fonódnak s a művészi lélekben művészi vízió támad. Mikor alkotásra kerül a dolog a művész ezt a víziót formába önti. A forma körvonalait a kezeügyébe eső világból meríti, vagyis modelleket használ. Az a mit a művész kifejez, formájában utánzása a való világnak. Utánzása annyiban, hogy a világ szemlélésével összegyűjtött képekből lelkében új képet alkot és ezt a képet a való világba beállítja. Az emberi szem is kicsinyíti a belátható világ képét, a művészi lélek is összesűríti a látható nagy részeket nemesak térben, hanem időben is.

A mű, melyet az alkotásra indított művészeti ösztön létrehoz, kettősséggel ruházott fel a rendszerezést szerető emberi szokástól. Épen úgy felbontja a művet, mint az embert testre és lélekre, az egyetemest évre és nem-énre, pedig a mit kettőségnek mondunk, az voltaképen bonthatatlan egység. A művészi alkotás kettőssége: a forma és jelentés. A forma a természet mintáiból fejlett ki és tökéletes csak akkor lesz, ha minden részletét megtaláljuk a természetben, vagyis valóságnak nevezhetjük. A jelentés a formában elhelyezkedett eszme vagy érzés, a mi a művész lelkéből fakadt. A mű nem az egészen, a mit az élet elszórtan, külön-külön nyújt, van benne olyan valami, mint a mit az emberi test mögött is keresünk: a lelki részlet. Ezt a valamit sokan a művész egyéniségének, művészi felfogásnak, művészi tartalomnak nevezik. Nem egyéb az, mint az alkotó lelkéből egy részlet, melyet munkájába lehelt, midőn azt, a mit kifejezett, előbb lelkének fényében megfürösztötte. Valóban a művészet teremtés. A mint a vallás költészetének mondái az emberbe lehelt isteni rész által magyarázzák az ember alkotását, úgy elmondhatjuk a művészi cselekvésről is azt, hogy a való élet formái bejutva

a művész lelkébe az alkotás perczében kifelé való útjukban a művész lelkének egy darabját magukkal viszik. Annak a sok művésznek lelke mindmegannyi finomságú és természetű, azért a művek változatosak, mint a virágok, és különbözők, mint a formák. A világot mindegyik lélek másként látja, másként fejezi ki és mindegyik művészi léleknek igaza van. Minden irányzat, minden alkotás jogosúlt, mert ösztönnek munkája. De csak az művészet, melyet teljes és egészséges ösztön hozott létre, melynek alkotásánál nemcsak a szem és kéz, hanem az egész lélek is munkálkodott, mely nemcsak formalizmust, hanem jelentést is felmutat. És csak az alkotás, mely a művészi lélekben támadt állapotot hűen visszatükrözteti. A művészből legerősebb, legtisztább az emberbe szoruló természeti teremtő erő, mely másban gyengén és zavarosan dolgozik. A mit a művész kifejez, úgy állítja élénk, mint a milyenek azt való formájában alkotná, ha az alkotás az ő feladatául jutna. Ez az isteni szikra, melyről azt regélik a legendák, hogy az ember a teremtőtől az alkotás perczében nyerte. A művészi képesség az ő teremtő erőnek az emberbe ágazott része, mely őt az egyetemes koronájává tette.

Bizony a művészet a nagy természeti egésznek csodás jelensége, a mint csodás alkotás az ember, mely őt létrehozza és a mint csodás az egyetemesség, melynek az emberiség része. És hiába, a művészet mégis igazságtalanságnak látszik: kevesek osztályrésze. De épen ilyen minden a földön, mert mindenre születik az élő és élettelen lény: egyik küzdelemre, másik ragyogásra. Igazságtalanság a szegénység és gazdagság, az erény és véték, a szépség és a rútság, az ész és esztelenség, a nagyság és törpeség. Csak látjuk igaztalannak. Mindennek kiszabták útját, minden rendeltetését tölti be. A szabadnak hitt akarat és kétely küzdök az ellen, a mit igazságtalanságnak gondol, de ennek a vergődésnek is megvan a hivatása, e küzdelemben oldódik fel az élet. A látszó ellentétet megszünteti a látszólagos megsemmisülés. A művésztől elveszi a művészetet, a szegénytől a nyomort, a gazdagtól a kincset, az erényestől a jósságot, a vétkestől a bűnt, a szépségtől a kellemet, a rúttól a csúnyaságot, az eszestől a tudást, az esztelentől a lelki sötétséget, a nagytól a dicsőséget, a törpétől a kicsinység kínjait és mikor elveszi mindegyiktől azt, a mit életében betöltött, hirdeti a nagy alkotásban az összhangot. Mert teljes megsemmisülés sincsen. A lét és megszűnése ködbe, láthatatlanságba vész el. A mithoszok nem tudják szétverni ezt az úszó ködöt. De a ködön keresztül is átragyog valami fényesség, mint a vak sötétben ragyog a fénybogár. Valami nem pusztulhat el soha a mindenségből, melynek egy-egy porszeme mi vagyunk. Nem hiszünk a lelkek vándorló bolygásában, de hiszünk az anyag, az erő örökös mozgásában.

(Arad.)

KRENNER MIKLÓS.

Kemény Simonné Perényi Kata halotti dicsérete.

*Néhaj Méltóságos és Nagyságos Kemény Simon ő Nagysága özvegyének
Méltóságos és Nagyságos Prinyi Kata aszszonynak ő Nagyságának
Halotti dicséretére.**

1. A nap sugaritól veszik világokat
Az égi csilagok, s fényes oiczájokat,
És így mutogattyák fénlő sugárokat,
Kikkel vidámittyák a földön lakókat.
A te házad népe minden ékességét
Tölled Prini Kata vette s fényességét,
Isteni félelmét s buzgó szeretetét,
Tökéletességét s jóban elemeztét.
Tehát ki tagadgya? nap voltál házadban,
Nap voltál Keménynyel szép vécsi várában,
Fenmarad szép fényed rejték kamarában.
Kiben fényeskettél Istenes sok jókban.
2. Hét esztendő alatt Salomon építé
Az Isten templomát, kivel kedvét lelé,
Bővséges áldását reá folyini érzé;
Mennyei sok jókkal az Isten megtölté.
Gyulafejérvári templom ékessége,
És a kolosvári ezüst s arany kincse,
Fényes öltözeti, ruhái s edénye
Mondgyák Isten előtt: Prinyi Kata kincse.
Ha azért Salomon csak az egy templomért
Kedvet nyert Istennél, hogy nere (így!) a többért.
Kiket ékesítél s drága kincseidért
Áldást nyersz Istentől arany s ezüstödért.
3. Noha fényes kívül a gyönyház, mint láttzik,
De szép tiszta belől; szép gyöny (így!) benne lakik.

---

* Perényi Kata Kemény János fejedelem fiának Simonnak volt a felesége. Kemény Simon maga is fejedelem-jelölt s Apafynak erős vetélytársa volt 1662-ben, atyja tragikus halála után.

Hanem ha erővel tölle el nem vállik,
 Mint kedves házában vígan mulatozik.
 Az Isten lelke is az emberben lakik,
 Noha romló a test, tőle nem irtózik;
 Mert sokféle jókkal lélek gyümölcsözik,
 Kiben Isten lelke kedvére lakozik.
 Noha a te tested rothadandó vala,
 De a lelked benne tiszta, sebes vala.
 Kiben mint házában, Szent Léleknek vala
 Szállása, kit sok jó ékesített vala.

4. Két oszlopot Simon állita annyának,
 Életét végezvén, sírnál s az annyának,
 Kiben fenmaradna jó hírek azoknak
 S emlékezetekben élnének másoknak.
 Im mi is állitunk néked két oszlopot,
 Kiket jó erkölcsöd éltedben faragott:
 Jó emlékezeted fenmaradgyon, hogy ott
 Holtod után éllyen jó híred s neved ott.
5. Im e kősziklában két szemek fénylenek,
 Ki a Krisztus Jézus s benne tündöklenek.
 Sem éjjel, sem nappal soha meg nem szűnnek,
 Hanem, mint a gyémánt, világosson égnek.
 A te két szemed is e kőszálhoz vala
 Ragaszkodva, míg itt e földön élsz vala.
 Ha azért e kőszált Krisztust meg nem foszszá
 Senki világától; s szemeid sem foszszá.
6. Hét pecsétes könyvét senki meg nem nyitja,
 Hanem csak a bárány, a ki megalázza
 Magát, felnyitásnak ő módgyát találá
 Alázatossággal; s pecsétit felbontá.
 A mennyei házat senki meg nem nyitja,
 Hanem hogy ha magát szívből megalázza:
 Ezt a Prinyi Kata valósággal tudta,
 Magát megalázván, azt is felnyitotta.
7. Sok gabonát gyűjtött a bőv esztendőben
 Farao, a népet s magát a szükségben
 A kívül táplálta, s a szörnyű éhségben:
 Se maga, se népe nem esék veszélyben.
 Gabonát gyűjtöttél az örök hazádban,
 Midőn szegényeket be vettél házádban,

Bőv alamizsnákat nyújtottál markokban
És eledelt adtál koldus táskájában.

8. Hét tiszta patakon az Izrael népe
Nagy örömmel juta ígéret földére,
Istentől ő néki ígirt örökségre,
Kiben megnyugodott a szíve kedvére.
Te is e világnak háborgó tengerén
Sok szélvésznek között éltedben evezvén,
A tisztaság által menyben által menyén,
Már csak Istent nézed, véle edgyütt élvén.
9. A szelid s együgyü bárány békességnek
Jele Ábrahámnak vala, s egyességnek :
Ez által köttetett szíve mind kettőnek
Együve s baráti egymásnak levének.
A te szelidséged az emberek szívét
Magadhoz hajtotta, s az Istennek szemét
Te hozzád levonta, s azzal lelted kedvét,
Azért már nem kétlem, szemléled a színét.
10. Urunk két kenyérrel s hallal a sereget
Megelégtette, mértékletességet
Azzal jelentvén, és a józan életet,
Hogy mennyegben nyerjen kiki édességet.
Mértékletesség volt élted e világon,
Kin hogy minden ember méltó csudálkozzon,
Az ég pedig rajta örvendgyen s vigadgyon
És megelégtítsen s minden jókat adgyon.
11. Csendes tűrő bárányt Isten áldozatban
Kivánt ő népétől ő Testamentomban :
Békességes tűrő Isten országában
Részes leszen s fénylő örök boldogságban.
Kedves áldozat volt a te szenvedésed
Isten előtt, sok bú s bánat közt életed :
Kiért ez életben volt oly reménséged,
Hogy menyben elnyered örök békességed.
12. Hét csillagot tartott Krisztus a kezében,
Kik őtet dicsérték zengő énekekben,
Magasztalták őtet szívek örömében,
Végig megmaradván a Kristus kezében.
Buzgó dicsérettel az Istent dicsérjed,
Életed napjait földön ugy töltötted,

Az Isten kezei lejöttek már érted,
Hogy azokban ragyogj s ott légyen életed.

13. Hét oszlopon szokott bölcsesség építeni
Házát, hetet szokott bölcs asszony is tenni
Oszlopot, kin házát szokta erősíteni.
Te is hétre szoktad házaidat rakni.
Te első oszlopod az alázatosság,
Másik adakozás, harmadik tisztaság,
Negyedik kegyesség, ötödik józanság,
Hatodik türés, heted áhítatosság.
Noha e négy első házad már leomlott,
De ötödik menyben néked fenn maradt.
Kit hét eröss oszlop néked fel állított:
Azért abban immár lelked megnyugodott.
E házát sem halál mérge meg nem rontya,
Sem szélvész ereje soha meg nem bántya,
Mert fundamentoma van menybe állítva,
Hol semmi gonosznak az ajtó nincs nyitva.

— Vége. —

(Egykorú másolata a csiksomlyói r. k. főgymnasium tanári könyvtárában „Méheskert“ cz. könyvben.)

Közi: *Dr. Balló István.*

IRODALMI SZEMLE.

Székely Oklevéltár.

Csikvármegye költségén kiadta a székely történelmi pályadíj-alap felügyelő-bizottsága. Szerkesztette dr. Szádeczky Lajos. Kolozsvárt. 1898. VII. kötet. 1697—1750. VIII + 459 l. 8°. Ára 2 frt.

Csikvármegye bőkezűségéből csak nem rég látott napvilágot a Székely Oklevéltár VII. kötete Erdély azon koráról, „melyben — mint a szerkesztő mondja — azok a mélyreható átalakítások mentek végbe, melyek a fejedelmi kor megszűntével Erdély közéletét, államrendjét, intézményeit, adózási viszonyait, honvédelmét, társadalmi életét s részben vallását átalakították“. E kötet aligha nem a leggazdagabb a Sz. O. eddig megjelent kötetei közül s a benne közölt oklevelek (közel 400) érdekes világot vetnek a székelység, de különösen a mai Csíkmege történetére. Az okleveleket terjedelmes előszó előzi meg, mely tanulmányosan számol be a gazdag gyűjtemény értékes anyagáról.

Az a kor, melynek szomorú éveit látjuk a jelen kötetből, 1696-tól 1750-ig terjed. Vörös fonálként húzódik végig a katonasággal való sok vesződés, „a rettenetes portiózás“ — mint Cserei nevezi — s azután a nagy pestis, mely a véginségre juttatta a katonáktól amúgy is mindenéből kipusztított népet.

A katonaság ellátására vonatkozó utasítás, melyet a főkormány-szék adott Csíkszék főtiszteinek 1696. szept. ¹⁾ nyitja meg a gazdag kötetet (1358. sz.). Több ilyen természetű utasítással találkozunk még. Az 1698 januárban kiadott kir. rendelet megtiltja a föld népének zaklatását s a rendetlenkedők szigorú megbüntetését parancsolja (1361.).

De bármennyire szigorú volt e parancs, a katonai zaklatások, kihágások, erőszakoskodások napi renden voltak s a sokféle adó alatt roskadozott a nép. Gyergyószék 1693 márciusban kifakad a német gazdálkodás ellen (1363). Siralmas és megható a székely főtiszteknek a főkormányshékhöz 1698-ban beadott panasz, melyben a katonatartás és adózás terheinek leszállítását kérik, mert „csaknem egészben elpusztult Aranyósszék, úgy mindenéből extramealtatott s az contributiora

¹⁾ A zárójelbe tett szám az oklevél számát jelöli.

teljességgel incapax Csíkszék hozzá tartozókkal, mely is csak az actu benne levő militia sustentatiojára is alig, vagy nem sufficiens,“ miután — mint előbb mondják — „az felyebb elmúlt esztendőekben nyomorúlt nationkra mértéklett inproportioja evisceralta s utolsó elfogyásra juttatta boldogtalan székeinket“. (1371.) Mennyi aprólékos vesződség volt a katonákkal, mutatják az 1372. és 1387. számú oklevelek.

A téli szálláson levő katonák eltartására szükséges adó mennyiségéről is van alkalmunk felvilágosítást nyerni. Igy 1699-ben az egész székelysége kirótt 90,000 forintból Csíkmegyére (akkor Csík, Gyergyó és Kászón székek) 18,000 frt esett (1382), 1700-ban a székelység adója 75,000 frt volt, ebből Csíkmegye fizetett 15,000-et (1385), 1701-ben a székelység 60,000 frt adójából Csíkmegye része 21,000 frtra ment (1398). A szegény székelység fizet kénytelen-kelletlen. De 1701 febr. 17-én a székely székek követői protestálnak az adó rendszeressé tétele ellen (1388). S e rettentő adózás mellett ott kísért folytonosan a napról-napra megújuló katonai erőszak. A főbiztosság 1701-ben és 1702-ben utasításokat ad a részletes vizsgálatra (1391), mely a nép húza-vonásának szomorú példáit találja Csíkmegye községeiben (1393). A részletes vizsgálat nem szüntette meg a bajt, bár a Csíkban levő eszászári katonaság utasítást kapott a néppel való bánásmódot illetőleg (1396). Gyergyónak is van panasznolni valója 1702-ben (1411), s a három szék (Csík, Gyergyó és Kászón) a katonaságnak tett sok rendkívüli költségük megtérítését kívánja 1703-ban (7412).

A katonai zaklatásoktól elvonja a figyelmet a kuruczvilág. Teleki Mihály 1704. ápr. 15-én tudatja Csík-, Gyergyó- és Kászonszékekkel, hogy a labanczpártiak birtokait confiscáltatta (1416), Thoroczkai István több levelet intéz az említett székekhez, egyik levelében 300 lovast kér (1417—1479). 1705-ben gr. Forgách Simon a seregében szolgáló jobbágyokat felmenti a jobbágyi szolgálat alól (1423). A gubernium amnestiát hirdet (1424); Graven ezredes pedig Rákóczi hívei ellen szigorú rendeletet ad ki az említett székeknek (1426). Ezek 1707-ben közfelkelést rendelnek és védelmi intézkedéseket tesznek (1430). Érdekes az udvarhelyszéki kuruczszágra elmentek és oda maradt jobbágyok névsora 1709-ből (1435). 1710 szept. 10-én Csík- és Kászonszék tisztjei a Moldvába kibujdosott kuruczokat kir. kegyelemlevéllel csalogatják haza (1444). Hasonlót tesz 1711-ben Graven rendeletéből a történetíró Cserei Mihály is (1456), kire vonatkozólag még 5 oklevelet találunk (1522, 1526, 1571, 1584, 1596). Ezek közül legérdekesebb a két első, egyikben megkapja kuruczczá lett öcscsének Jánosnak nagyajtai és ágostonfalvi birtokait, a másikban ezeket visszaadja.

1711-ben Udvarhely (1451—1453) és Csík panaszkodnak a kir. deputatióknak, utóbbi különösen a katonai terhek enyhítését kéri (1461).

A Rákóczi-kor letűntével újra csak a régi nota járja: rendelet, terhek, panaszok. 1714-ben a gubernium „az ország címeres postáinak“

pontos ellátását rendeli (1474), ennek terhei miatt sok oka van Kozmánsnak feljajdulni. 1715-ben (máj.) a székelység részletesen adja elő a guberniumnak panaszait, melyek közt érdekes ez: „Az felséges svéczi király hadai általmeneteknek alkalmatosságával lévén feles expensái és az vecturából következett kárai székeinknek egy néhány stationkban“. E károkért elégtételt kérnek (1481).

Az adó pedig borzasztó módon nőtt. Csak az 1717. évben Csík-, Gyergyó- és Kászonszék hadi adója 43,052 frtra ment (1488 és 1494). E nagy megterhelés miatt úgy maga Csík (1500), mint az egész székely nemzet panaszt emelt (1502). A sok sérelem között érdekes az udvarhelyieké közül az, hogy őket a csíki vár építésére és oda való tűzifa szállítására kényszerítik, a csíkiakéból pedig, hogy a szeredai vár szomszédságában a német kommandans erőszakkal foglalta le a birtokokat.

Hogy a nyomorúság teljes legyen, kiütött 1718-ban a pestis. A szegény nép között rettenetes „bódulás“ támadt; tömegesen vándoroltak ki Havasalföldre, Moldvába, Bánátba, Partiumba, Biharba, úgy hogy a gubernium ennek megakadályozását rendelte Csík-, Gyergyó- és Kászonszéknek (1503). Továbbá óvó intézkedéseket tesz a pestis ellen is (1505), de a rettentő vész elterjedését, az éhínség szörnyű dúlását nem tudta megakadályozni. A szűk termés és a katonaság mindenéből kifosztotta a népet, melyből most a halálos kór szedte áldozatait. Fáj az ember szíve, midőn e rettentő idő szomorú okmányait olvassa. „Pene desperatiora jutott ügyünk — írja Csíkszék a guberniumhoz 1718 decz. 9-én intézett folyamodásában — mert székünk lakosai eddigien is ns. Udvarhelyszékről sustentalta magát és más külső helyekről, a kiknek volt, pénzzel vásárolván, vagy más naturalejával cambialván gabonát vagy cseremakkot, azt sem találhatott különben, mások pediglen ugyanaz onnan kívül levő erdők beneficiumából foveálták magokat galagonyával; mindezen szigorú mediumokból is kifogyván, az utak is elrekedvén Oláhfalu felé is, az mogyoró rügyre fordulni kénytelenített szegénységünk és azt örli s eszi. . . . Vadnak olyanok is immár közöttünk, kik az lóhúsra is szorútlak“ . . . sőt „egy néhány megszorult embereink mások macskáit is felmészárolták s megették“ (1506). A nép „oly keserves állapotra jutott — írják Csík-, Gyergyó- és Kászonszék vicetisztjei a guberniumnak — hogy az éhségnek miatta szokatlan és barmokhoz is hallatlan elegeledeknek, úgy mint laboda-mag, bikk- és cseremakk (melyet másoktól nagy áron pénzen veszen), megrothadott fák és törökbúza kórójának lisztei, fűrűgy, galagonya etc. megételire kellett adni magát, ezekkel protrahálja nyomorult életit, holt-elevenen járván; de ezeknél is irtózatosb s hallhatatlanabb az, hogy az étlenség miatt megdöglött marháknak húsát a szegénység azon éhségtől kényyszerítettén eszi, úgy a ló- és macskahúst“ (1507). Ugyane szörnyűségek olvashatók azon utasításban, melyet Csík-, Gyergyó- és Kászonszék

szék az országgyűlésre küldött követeinek 1719 jan. 24-én adott (1508). A pestisben elhaltak száma az említett három székben 11,348-ra ment, míg 14,434 marad életben (1498). De más székekben is így volt. Apor Péter báró feljegyzése szerint (munkái 160, 161. ll.) Sepsí-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvárszékben 19,000 ember halt meg.

Természetes, hogy e rettentő időben a tolvajok száma nagyon elszaporodott, úgy hogy ellenök a gubernium szigorú rendeletet adott ki (1511/a), s miután a pestis nem akart szűnni, 1719 jul. 25-én elrendelte, hogy aug. 1-től kezdve mindenütt a harangok naponkint kétszer meghúzzassanak, minek hallatára mindenki letérdelve, áhítatosan imádkozzék; hetenkint szerdán pedig szigorú bőjt legyen (1511/b). Ezenkívül több rendeletet adott ki a pestis terjedésének megakadályozására (1513—1517). Csík-, Gyergyó- és Kászonszék pedig a nagy nyomorúság miatt közterhei enyhítését kéri 1720-ban (1521).

De a pestistől sújtott székek adója nem csökken. 1724-re az adó 17,510 frt (1550), 1725-re 16,263 frt (1553), 1730—31-re 18,500 frt (1576). Így növekedik évről-évre. 1736 ban Csík- és Kászonszék lakói adóleszállításért folyamodnak (1599), s ugyanez évben részletesen terjeszti fel sérelmeit az egész székelység a türhetetlen állapot ellen (1601, 1602) s még 1741-ben is könnyítést kíván Csík (1621).

Egy perczre feltűnik Rákóczi József alakja, kire három oklevél vonatkozik (1604, 1605, 1610).

A gubernium még 1731-ben elrendeli a parasztságtól mindenféle fegyver elszedését (1583), 1741-ben Bardócz-fűszék és Udvarhelyszék és Udvarhelyszék mindenféle fegyvert összeír (1620, 1624). 1742-ben Udvarhelyszék rendszabályt ad ki a katonai toborzást illetőleg (1625). 1744-ben pedig, noha Csík adója 26,400 frt (1631), a gubernium a birtokos nemességre eső 12 katona kiállítását kéri, kik jól legyenek felszerelve, mert a „nemes székely natio seregét oda ki sokan fogják observálni“ (1634). 1745-ben Udvarhelyszék a reá kirótt 31 lovas ügyében intézkedik.

Ime, mily gazdag bőségben tárulnak fel a katonai ügyre s a pestisre vonatkozó adatok. De e tartalmas kötetben még sok érdekes adat van. A királybírák választására vonatkoznak az 1273, 1535—1539, 1543, 1551. és 1629. sz. alattiak. A jobbágyvásárlás érdekes részleteit ismerjük meg az 1378, 1390, 1407, 1408, 1455. sz. alatt. Csíki és gyergyai solymárok kiváltságait erősíti meg 1699-ben a gubernium (1379). Zetelaka 1622-ben nyert kiváltságainak megerősítését 1701-ben megnyeri (1394). Az egyházi életre és vallásosságra több oklevél vonatkozik, így 1445—1447, 1490, 1559, 1612. sz. A madarasi és dánfalvi vashámorokról is két oklevél emlékezik meg (1464, 1465). 1734-ből és 1739-ből a csíki havasok eltorlaszolásáról és a határőrzésről találunk érdekes adatokat (1593, 1616). Végül a székelyföldi sóbányák ügyével foglalkoznak az 1392, 1414, 1470, 1483, 1562. sz. alatti oklevelek.

Ime a tartalom nagyjában való jelzése is mutatja, mily gazdag kincses bányája e kötet a székelység történetének. Mindenekelőtt nagy elismerés illeti meg a szerkesztőt a kiválóan becses anyag lelkiismeretes és körültekintő összehordásáért s azután Csíkmegye vezérférfiai: Mikó Bálint főispán és Becze Antal alispán, igen nagy érdemet szereztek, hogy e tartalmas kötet megjelenését lehetővé tették, melyet méltó megismernie mindenkinek, ki a múlt eseményei iránt érdeklődik.

(Csík-Somlyó.)

Dr. Balló István.

A magyar Musset.

(Alfred de Mussetből. Radó Antal. Budapest. 1899. Lampel Róbert kiadása.

Ára: 3 korona.)

A „sivár és elveszett lelkek poétája“ végre magyarul is meg-szólt. Hiszszük, hogy sokan fognak érdeklődni iránta. Alfred de Musset immár az egész világon ismert és elismert lírikus, a kinek egyéniségét nem csak költészete, de élete s ebben különösen a lángeszű regényíró-nőhöz, George Sandhoz való viszonya is érdekessé teszi.

Musset azok közül a dalnokok közül való, a kik az úgynevezett „világfájdalmat“ zengik meg szellemes, káprázatos és tűzes strófáikban. A francia költészetben azt a helyet foglalja el, melyet az angolban Byron, a németben Heine, az olaszban Leopardi. De míg Leopardi legmélyebb gyászába is belevegyül a honfibanat s keservének nem csak a maga subjectív fájdalma, hanem a világnak, az emberiségnek is indítékát képezi; míg Heine és Byron pessimizmusának, kételyeinek és legmaróbb szatírának okai is nem csak egyéni bajokban, hanem a sociális élet siralmas állapotaiban és némi világbánatban gyökereznek: addig Alfred de Musset jajkiáltásait mindig a maga alanyi szenvedései okozzák. Fájdalma inkább egyéni, mint világfájdalom s pessimizmusa nem világnézlet, hanem subjectív bajokból született elkeseredése és panaszjaja érzékeny szívének.

De ezt az ő egyéni fájdalmát oly bensőséggel és mély érzéssel, a lángelme oly megragadó varázsával s a nyelv, styl és kifejezés oly erejével és eredetiségével festette, hogy hatása nemcsak a francia költészetben, de más nemzetek irodalmán is mai napig érzik. Az újabb bohémek, köztük a nagy Murger — a kinek „Bohéme-világ“-jára Alfred de Musset novellái döntő befolyással voltak — benne látták mesterüket. Hihető, hogy a nagyközönségnek még sokáig kedvence marad a „Rolla“ írója; hiszen az öröm múlt s csak a fájdalom örök. Az egész Musset pedig mi egyéb, mint a megtestesült fájdalom? . . .

Radó Antal, Petrarka, Leopardi és Ariosto szerencsés fordítója, ez új művével csak megerősített bennünket abban a véleményben, hogy egyike leghivatottabb műfordítóinknak. Messze marad ugyan Szász Károly mesés technikai gyakorlata mögött s nélkülözi azt a színekben

dúskáló, pompázva csillógó nyelvet, melyet Ábrányi Emil „Don Juan” és „Manfréd” fordításában ragyogtat; de az idegen költők hangulataihoz való könnyed alkalmazkodásra, a kifejezés találékonyságára s a fordítás hűségére nézve méltán követel helyet úgy az „Órjögő Loránt”, mint Alfred de Musset verseinek magyarítása elsődrendű műfordításaink között.

Musset-fordításainak egy része régibb keletű, más része arra a pályázatra készült, melyet a Kisfaludy-társaság újabban francia költőkből való műfordításokra hirdetett. Ott ezek jutalmat is nyertek s Lévay József, mint pályabíró, a legnagyobb elismeréssel emlékezett meg róluk. — Lévay nézetét, mely szerint „a fordítás műértékkel bír s irodalmunk nyereségeül tekinthető”, mi is osztjuk. Radó versei könnyen, szabatosan folynak, s lehetőleg ragaszkodnak az eredetihez. A rímre a fordító „füllel hallhatólag” nagyobb gondot fordít ugyan, mint a verslábakra; de úgy látszik, azt tartja, hogy nem a láb a — fő. Egy-egy szereplő, egy-egy hajszálnyi kihagyás vagy betoldás ebben a fordításban is helyet talál, de — igaza van Lévaynak — ez föl sem tűnik a mű gyönyörű egészén. Nyelve választékos, stylje mindenütt emelkedett és élénk.

Kár, hogy Radó nem eszthetikus és essayista is egyszersmind, mert akkor Musset-fordítása elé írói jellemrajzot, vagy széptani fejtegetést is csatolhatott volna. Musset bővelkedik oly eseményekben, melyek a magyar olvasót érdeklik s mint minden nagy lírikusnak: többékevésbé Mussetnek költészete is tükre életének és egyéniségének. Az „Éjszakák” méltatása alkalmából pl. bele lehetett volna világítani annak a viszonynak szövedékeibe, mely költőnket George Sandhoz kapcsolta. Hiszen — bármint tagadja is a költő tesvérbátyja Paul de Musset — mind a négy Éjszakát a „Lélia” írónője sugallta; az ő hűtlensége talajából fakadtak fel a musseti költészet e halvány, illatos őszi rózsái. Vagy mily csábító alkalma nyilhatott volna a psychologusnak arra, hogy Musset hirtelen elhallgatásainak okait elemezze! Vagy mennyi szó eshetett volna költőnk neveltetéséről, olaszthoni útjáról, költői felfogásáról és álláspontjáról, költészetének jellemzéséről és helyéről a francia és világirodalomban stb. stb.

Radó minderről egyetlen szóval sem emlékezik meg. Ugy látszik, hogy csakis szigorúan a műfordítónak köteletségéhez ragaszkodott s nem kívánt ezúttal — mint azt Leopardi és Ariosto fordításában tette, beleszólni az eszthetikus dolgába. Egy jó műfordítás mindenesetre többet is ér egy rossz széptani fejtegetésnél.

K. J.

Egy korszerűtlen philosophus.

Gallwitz: Friedrich Nietzsche. Dresden und Leipzig (C. Reissner), 1898. 274 lap. Ára 3 márka. A Dierks-féle „Mämsen der Zeit: Lebensbilder hervorragender Persönlichkeiten der Gegenwart und jüngsten Vergangenheit” 4-ik kötete.

A Nietzsche-ről, erről a „korszerűtlen” philosophusról szóló irodalom egyre növekedőben van, sőt komoly gondolkodók, elsőrangú

philosophusok is foglalkoznak vele. Mióta lelke elborult, az ő tragikuma még inkább fölhívja iránta az érdeklődést. A művelt laikusok s a nők kedvelt philosophusa, mint egykoron a pessimista Schopenhauer. A zene cultusában s a ragyogó előadásban sok bennő a rokon vonás, bár erős subjektivistikus világnézetük nagyon is eltér egymástól. Műveinek összkiadása 11 kötetben tavaly óta forog közkézen; életrajzát nővére, Försterné írta meg levelei és naplótöredékei alapján. Ma Naumburgban őrzöng anyja szeretö karjaiban.

Gallwitz a mai kultura eme romboló philosophusát komoly alapos elemzés alapján 8 fejezetben mutatja be. Ismerteti ugyanis a tanuló, az egyetemi hallgató, a tanárt, a művészt és gondolkodót, a korszerűtlen philosophust, a moralistát, legjobb művét a Zarathustrát s az Antikrisztust. Egy záró fejezetben foglalja össze komoly objectiv bírálati alapon fejtegetéseinek eredményét, hangsúlyozva azt, hogy Nietzsche ignorálása ma már célhoz nem vezet, kiemelve egyúttal azt is, hogy az erőteljes akarató egyéniség jogának hangoztatásában a már divatos egyenlősítéssel és érzelgös culturával szemben Nietzsche-nek, szertelen túlszai daczára igazza van.

Minden izében az erőnek s a hatalomnak philosophusa s kérlelhetetlen gyűlölöje a gyengének és alázasosnak. Azért elítéli az ő „síri morálja“ a keresztység „rabszolgai morálját“ s gúnyyal illeti Jézus, Pál apostol és a reformátorok tekintélyét. Tekintélyt nem ismerve, minden eddigi hagyományos felfogást halomra döntött, hogy annak helyébe az erő és a hatalom cultusát építse föl az egész vonalon. Fejlődésének minden izében ellentmondásos hármás stadiumait, az aesthetika, a felvilágosodás s az ösztönszerű természet újait gyönyörűen jellemzik Gallwitz művének egyes fejezetei.

Rendszerről természetesen szó sincs nála. Minden aphoristikus, ötszerű, nyugtalan és elégedetlen nála. Homályos, symbolikus és paradox, olykor egészen ellentmondásos képekbe és hasonlatokba öltözteti legkomolyabb gondolatait.

Még legérettebb „Zarathustra“ cz. műve, a melyről azt mondotta, hogy az az emberiség „legmélységesebb tartalmú könyve“. Ebben korunk Roueseaujaként új kulturát hirdet, már t. i. a hatalmas személyiségek eredeti erőinek és ösztöneinek könyörtelen kulturáját. Egyedül az erőszak hatalma s nem az állam, nép vagy emberiség teremti meg e kulturát, mint a gyengéket leigázó démoni uralmat. Legyetek tehát kemények és könyörtelenek, — így kiált fel Nietzsche — mert csak az vezet a magasba! Az erőhöz való hatalom borzalmas ideálja az ő bálványja, s itt nem retten vissza még a Borgiák diesdítésétől sem. Ez alapon az elnyomás s a gyengék kizsákmányolása a hatalomhoz való akarat egyik legszorosabb következménye. A „síri morál“ az ő evangeliuma, míg csak gyűlölettel és szánakozással beszél Jézus és a keresztység „rabszolgai moráljáról“. Az erős és előkelő emberek typusa

a legmagasabb embertypus: az „Übermensch“, a melynek színezésében határt nem ismer. Ez ember vonásai a kevélység, vitézség, előkelőség és önuralom. Az emberfeletti eme képtelen ideálja volt ama veszedelem, a melyen magának a philosophusnak is tönkre kellett mennie, mivel sajnosan érezte az áthidalhatatlan ürt emberfeletti ideálja s a rideg valóság között. S itt mit sem segített rajta, hogy a jót és az erényt a hatalommal, s a rosszat a gyengével és tökéletlennel azonosította.

Jól mondja róla Gallwitz, hogy Nietzsche valóságos hadat üzen a mai közepes és lágyézelmű kulturának, a melylyel titáni módon szembe állítja magát az egész vonalon. Kár, hogy szertelen túlzásai nélkülözik a komoly önuralmat az emberek és a viszonyok megítélése terén. Német tudós specialitás ő, ki a maga aphoristikus gondolatainak kényszerzubbonyába akarná szorítani az egész világot.

(Éperjes.)

Dr. Szlávik Mátyás.

A bevándorlók.

Irta *Szikra*. Budapest, 1898. Singer és Wolfner kiadása 16 iv. 244 l.

A fenti címet újabb elbeszélő irodalmunk egyik értékebb terméke viseli. Érdeme, hogy nem indul jelszavak után s nem hódol sem az eredetieskedés, sem a különböző iskolák hóbortjainak. És e mellett kiválóan érdekessé teszi az az alapgondolat, mely szerzőjét megfigyeléseiben s a kidolgozás munkájában vezette s a mely, szemben az u. n. történelmi családok exclusivitásával őt a demokratia s a társadalmi egység meleg szószólójává avatta.

Műve, csekély terjedelménél s tárgyának, az elbeszélés anyagának rövidségénél fogva nem érdemelheti meg a regény nevet. Nem több egy hosszabb, nagyobb lélekzetvételű elbeszélésnél, de a melyben kitűnő társadalmi rajzot adott. Még ha valóban számba vehető irodalmi értéke nem volna is, ma, a tárcza-elbeszélések beteges korában, magában véve az is esemény számba megy, ha valaki efélével zörgetni mer az olvasó ajtaján.

Egy falusi nemesi család, Szobék budapesti farsangolásának története képezi az események magvát. Az előkelő származására büszke asszony nem elégszik meg egyszerű falusi életével s a hozzá hasonlók társaságával és rokonságával. Pestre vágyik, hogy a főurak körében, azok házi és casinói multságai és esetleg az udvari bálokon szerepeltesse leányát. Vágyai netovábbja egy grófi, vagy bárói vő. Ezért túri azt a sok mellőzést és megalázást, melyet egy ilyen „bevándorlónak“ (így nevezik a főúri társaságok a feléjük kapaszkodókat) a benszülöttektől s a már célhoz ért parvenüktől a jobb jövő reményében szenvedniök kell. Szobné, ki egyszerű házi körében és szép gazdaságában

igazán betölti helyét, mindinkább eljátsza leánya becsülését, mert a művelt, de épen ezért a saját társadalmi állásával megelégedő Ilona sehogy sem tud anyja céljaival rokonszenvezni s manővereivel megbarátkozni. Maga is észreveszi, hogy anyja és ő közötté folytonosan nagyobb lesz a szakadás s mint becsületes érzésű leányt, ez végtelen keserőséggel tölti el. Minden vágya az, hogy anyja kigyógyuljon nagyzási hóbortjából s visszakerüljenek falusi otthonukba. A visszás helyzet, melybe anyjának ambíciója sodorta, egészen megzavarja lelke egyensúlyát s Tarnóy Ádámnak, kivel egy főrangú társaságban találkozik, csak azért, mert párszor gyermekkorukban egymással összejöttek, végtelenül megőrül s azt hiszi magáról, hogy szerelmes belé, pedig szíve legtitkosabb vágyaival régi játszótársa, a tanulmányai folytán komoly, életbölcse érett férfiúhoz, Tamásy Imréhez vonzódik.

A fővárosi salonokban nevedezett s elfásúlt Tarnóy, bár érdeklí a szellemes és természetes bájait megőrző Szob Ilona, még nem meri bevallani maga előtt szerelmét s ingadozik a választásban közte s Géresy Valeria bárónő között. A vénülni kezdő bárókisasszony, hogy a főköttöt biztosítsa magának, Tarnóyra, ki különben is jó parthie, kivetí hálóját. Ravasz terve sikerül. Tarnóyt rabúl ejti; Szob Ilona is reá talál saját magára s önmagában régi szerelmére.

A mint látszik, a mese nagyon egyszerű. De az álnevű szerző érdeme nem is a meseszövevényben van, hanem azon társadalmi köröknek kitűnő rajzolásában, melyekben alakjai mozognak. A mese és a helyzetek keresetlen egyszerűsége, az egész társadalmi rétegeket mozgató félszepségek leplezetlen feltárása, rajzainak hűsége, megfigyeléseinek lelkiismeretes pontossága, a naturalismus elveire emlékeztetnek; de frónk naturalismusa a legnemesebb igazságszeretet és természetesség, melyeknek egy íróban sem volna szabad hiányozniok. A főúri salonokat eleven alakokkal népesíti be; rajzai a megfigyelés közvetlenségéről tanuskodnak. Alakjainak jellemzését saját magukra, beszédükre és cselekvéseikre bizza. A jellemzés biztosságában csak néha téved; tulásba kevészer ragadtatja magát. Ilyen botlás szemünkben az, hogy a nagyvilágot minden ízében ismerő Tarnóy elesábitatja magát Valerietől, a ki pedig épen olyan eszközöket használ fel ellene, melyek nagyon is kirívók és elvetemültek ahoz, hogy kevesebb jártasságú emberek szemét is felnyissák: a tulságosan decoltírt ruha s egy sötét csigalépcsőn kockáztatott ölelés. A Szobné zsugorisága is annyira ki van domborítva, hogy szinte ellenmondást képez fővárosi szereplésétől követelt költekezéseivel. A háttér egy pár epizódja is erősen kiválik és sérti az egész összhangját.

Egészben véve azonban sikerült munka. Mai társadalmunk annyi gyengeségére rámutat s mindazt oly ügyesen illeszti be legtöbb helyen műve keretébe, mint Eötvös elfeledett kitűnő vigjátéka, „Eljen az egyenlőség!”

i. m. gy.

KÜLÖNFÉLÉK.

Szilágyi Sándor emlékezete.

A kolozsvári Ferencz József m. kir. egyetem bölcs. nyelv- és történettud. kara f. é. jan. ülésén kegyeletesen emlékezett meg a kar dékánja, dr. *Schneller István*, az elhunyt nagyérdemű történetíróról, a kolozsvári egyetem tb. doktoráról.

A szép és jellemző emlékbeszéd, melyet a kar jegyzőkönyvbe iktatott s részvéte jeléül a M. Történelmi Társulatnak, mint a megboldogúthoz legközelebb állott tud. társulatnak is megküldött, a következő:

Mielőtt ülésünk napirendjére térnék: engedje meg a tisztelt gyűlés, hogy egyetemünk nagy halottjáról, karunk útján egyetemünk díszdoktoráról, Szilágyi Sándorról emlékezzem meg, ki folyó hó 12-én, 71 éves korában befejezte a hazai tudományosság szempontjából épp oly ritka munkás, mint áldásos életpályáját.

Ő is azon kiválasztottak egyike, kik, midőn úgy látszott, hogy hazánknak *nincs* immár *története* — épp hazánk történetében keresett *vigaszt*, de egyszersmind *erőt* is nemzete feltámadására.

S midőn ő maga e vigaszt és erőt nem is a rég eltemetett múltból, hanem csak az imént megvívott szabadságharcz alig felhantolt sírjaiból merítette — első rendű forrás alapján, szíve vérével írta meg e szabadságharcz történetét, s akkor midőn az absolutismus s az étellel játszó statarium még a bátrakat is, még a család szentélyében is elnémítá: ő a *könyvpiacson* nyilvánosan dicsőíté a nemzet e hőseit és martyrjait.

S a nemzet ébredezett. Hogy ez ébredező új életben a nemzet *igaz geniusa* legyen a feltámadó nemzet vezére: ez volt Szilágyinak aggodó vágya. Visszavonult ezért szelleme Erdély bércei mögé s elmélyedt azon fejedelmi alakok életébe, kiknek gondolkozásában, államszervező munkásságában legtisztábban nyilatkozott meg a nemzeti genius, ama genius, melynek lelkesítő és éltető ereje: a nemzeti önállóság és függetlenség eszménye; s melynek védett szentélye: a gondolkozás, a vallás szabadságának eszméje. E nagy férfiak szellemét, e dicső kort állítá Szilágyi nemzete elé s szívébe, hogy e szellem erejében ébredjen nemzeti önállóságra és szellemi szabadságra.

S ez ébresztő munkájában nem maradt magára. Test szerinti családja nem volt ugyan, de szellemének gyermekei hálával és szeretettel környezték. Bevezette őket munkássága műhelyébe s felkereste őket is szellemi műhelyükben, ellátta őket szellemi fegyverekkel; sem időt, sem munkát nem kimélt, sok oldalú összeköttetéseit mind értékesíté, csak hogy szolgáljon nekik tudományos törekvésükben; mert nem azt

kérdezte, hogy *ki* írja, hanem írja azt bárki is: legyen méltó a mű nemzetéhez, emelje nemzete dicsőségét a kultur nemzetek sorába. A tudomány mellett ez érdeket szolgálta kezében a Történelmi Társulat, valamint illusztrációs történetirodalmi vállalatai.

Ezért is írói nagy családnak lett szeretett atyjává s irodalmi nagy munkásságnak szervező szellemévé.

S végre — ha valakinek: úgy egyetemünknek nem szabad még egyről megfélekednie, arról t. i., hogy Szilágyi Sándor volt a nagy Eötvös minsterünk titkára akkor, midőn kolozsvári tudomány-egyetemünk felállítását tervezték s az egyetem felállításán dolgoztak. Hogy Erdély történése, Kolozsvár városa szülöttje ez eszme megfogalmazásában és érlelésében tényező volt: erről állása s szellemi mozgékonyága is kezeskedik.

A tudomány és nemzete érdekében kifejtett e nagy és áldásos munkásságát egyetemünk méltatta akkor, midőn Szilágyi Sándort a doctoratussal tisztelte meg; s a távol levőt a szellemi közösség alapján saját körébe befogadta.

A halál e különben is laza külső közösségnek véget vetett, csak hogy annival inkább tudatra emelje a tudomány és nemzetünk szeretetében gyökerező ama belső szellemi közösséget, a melyben a boldogult halott, mint egyetemünk szeretett doctora éli földi halhatatlanságát.

Indítványozom, hogy a boldogultnak emlékét jegyzőkönyvileg is örökítsük meg, s tiszteletünk s gyászunknak felállással is adjunk kifejezést.

Szilágyi Sándor emlékének megörökítésére kegyeletes mozgalmat indított *Köváry* László és *Szádeczky* Lajos, abból a czélből, hogy a nagyérdemű történetíró kolozsvári születési háza emléktáblával megjelöltessék s a kolozsvári egyetemen egy *Szilágyi-alap* létesítésék Erdély története művelése előmozdítására. A megindított gyűjtés folyamán eddig az „*Erdélyi Múzeum*“ szerkesztőségéhez a következő adományokat küldötték: A kolozsvári egyetem bölc. kara (koszorú-váltású) 50 koronát, Pap Áronné sz. Szilágyi Eleonora úrnő 30, Köváry László, gr. Kuun Géza 20—20, id. Daniel Gábor, Turner Adolf, Márki S., Szádeczky L., Széchy K. 10—10, Veress Endre 8, Konez József 7, Mihály József, Moldován Gergely, Vajda Gyula 6—6, Szabó Sámuel 5, Bálint Gábor, Bóhm Károly, Gergely Sámuel, Halász Ignác, Schilling Lajos, Szamosi János, Török Imre 4—4, Kelemen Márton, Kozma Ferencz 3—3, Bihari Sándor, Csengeri János, Eisler Mátyás, Ferenczi József, Ferenczy Zoltán, Gyalui Farkas, Weisz József, Névtelen 2—2, Molnár Zsigmond, Versényi György 1—1 koronát. A „*Magyar Polgár*“ szerkesztőségénél adakoztak: Ajtai K. Albert, Ferencz József unit. püspök, özv. Szász Domokosné úrnő, Kanyaró Ferencz 10—10 koronát, Kovács Péter fiai 4 koronát. Az összes eddigi gyűjtés eredménye 304 korona, mely takarékpénztárba helyeztetett. A további adakozásra a kegyeletes czél érdekében felhívjuk a megboldogult nagyérdemű történetíró minden tisztelőjét s Erdély történetének kedvelőit.

Tájékoztató a néprajzi gyűjtés dolgában.

Előadta *dr. Herrmann Antal* az Erdélyi Múzeum-Egylet febr. 12-iki ülésén.

I. *A község.* 1. A határnak (lehetőleg tagosítás előtti) térképe, az összes dülők, hegyek, erdők, vizek, helyek, majorok, tanyák stb. népies megnevezésével. (Esetleg régi nevek és több nyelven.) 2. A község tervrajza, az utak, utcák, terek megnevezésével, templomok, kápolnák, romok, fészületek stb. megjelölésével. A község látóképe. 3. A községre (különösen keletkezésére) vonatkozó történeti feljegyzések és emlékek (egyházi anyakönyvek, községi jegyzőkönyvek, leveles ládás okiratai), összeírási lajstromok. 4. Helyi mondák. II. *A ház.* 1. A belsőség régi szokásos alaprajza, Az épületek, kerítések stb. elhelyezésével. (Felülő eltérések megjelölése.) 2. A lakóház, a gazdasági- és mellék-épületek, ólak, az összes helyiségek s főbb felszerelések (kályha, ajtó, ablak, ágy, lócza stb.), a kerítések, kapuk stb. szokásos elhelyezésének feltüntetésével. Mindezeknek részletrajzai, fényképei vagy mintázatai. 3. Egy bizonyos, különösen jellemzetes háztáj részletes leírása, az összes gazdasági (külsőségek, állatállomány stb.) és családi viszonyok tüzetes feltüntetésével. III. *Berendezés.* 1. Bútorok. Ágy, asztal, lócza, láda, fogas, világító szerek stb. 2. Konyhaeszközök, evőszerek, edények, tálak, kancsók, merítők, sőtartók, kézi malmok, mangorlók, sulykok, háztartási szerszámok, stb. IV. *Házi- és népipar.* 1. Házi eszközök és szerszámok. Botok, fókások, ostorok, bicskák, balták stb. 2. Fonás és szövés eszközei. 3. Egyéb lokális és speciális házi ipar (kosárfonás, faragás, fazekasság stb.) 4. A házi- és népipar anyaga, eszközei és szerszámjai, technikája és eljárása, termékei. Minden tárgy, részlet, eljárás stb. tüzetes népies neve. V. *Táplálkozás.* 1. Étkezés ideje, módja. Szokásos ételek és italok, évszakok és alkalmak szerint. Ételek és italok anyaga, készítési módja. 2. Konyha-berendezése. Tűzhelyek, vaskutya, üsthorog stb. VI. *Ruházat.* 1. A nép ruházatának összes nemei és alkotó részei. A ruházatnak kor, nem, évszak, alkalom, mód és hivatal szerinti különbsége. Régi és újabb divat. 2. Hagyományos női munka. Népies varrottások, szőttesek, csipke stb. 3. Népies ékszerek. VII. *Alkalmi tárgyak.* 1. Születés, keresztelés, lakodalom, temetés stb. alkalmával használt tárgyak. (Kalandosok). 2. A különböző évszakokban, egyházi ünnepélyeknél, bizonyos napokon és eseményeknél használt különös tárgyak. (Betlehemesek, arató koszorúk stb.). Az e tárgyakhoz és eseményekhez fűződő hiedelmek és szokások VIII. *Babonás, kuruzsló szerek* s eff. 1. Hímes tojások, játékszerek, álarczok, farsangi tárgyak, orvosságok, babonás és jósló eszközök, regölés eszközei. (Nevők és készítési módjuk). 2. Az ezekhez fűződő szokások, hiedelmek eljárások, ráolvasások stb. 3. A világ és természet, az állat-, növény, ásványvilág a babonában és népszokásban. (A tárgyak természetben. Népies nevek). IX. *Népzene*

stb. 1. Népies hangszerek. 2. Népdallamok, táncznóták, *stb.* (Fonograf-felvételek). X. *Gazdaság.* 1. Földmivelési eszközök és szerszámok. Eke, borona, kasza, sarló, ásó, kapa, csép. Népies munkaeszközök és gépek. A termékek összegyűjtésének és eltartásának módja, eszközei *stb.* 2. Szőlőmivelés, borkereskedés, pinczegazdaság eszközei. 3. Méhészet, 4. Erdőgazdaság. Favágás, szénégetés. 5. Gazdasági szokások, hiedelmek. XI. *Pásztorélet, állattenyésztés.* 1. Pásztor hajlék, karám, cserény, szárnyék, *stb.* 2. Ezek berendezése, elhelyezése, felállítása, szállítása *stb.* 3. A pásztor tűzszerszáma és készsége (késtok, erszény, esontár *stb.*) balta, ivóeszköz, edények, tartók, szaruk *stb.* A pásztor kézművessége. 4. Terelő szerszámok: sátor, bot, kampó, kürt, tülök, zörgők, kolomp *stb.* 5. A pásztorok állatjegyei, bélyegei, rovásai. 6. A pásztorok csillagászata, időjósága *stb.* 7. A pásztor ebe. 8. A pásztorok szociális szervezete. 9. Tejgazdaság. (Tejelvétel). 10. A pásztor élete (tűzetes leírás). XII. *Halászat.* 1. Csolnakok, ladikok (lélekvesztők). 2. Szigonyok, horgok, fentők. 3. Hálók, hálósulyok. 4. Kutyogatók s egyéb halász szerszámok. 5. Vársák, veszek, haltartók. 6. Halnevek *stb.* 7. Nádvagók. 8. A halászkok hajléka és annak berendezése. 9. A halász kézművessége. 10. A halászkok szociális szervezete. 11. A halász élet tűzetes leírása. XIII. *Vadászat.* 1. Vadászfegyverek. Puskaportartók, adagolók, golyóöntők, kapszlitartók. 2. Török, csapdák, lépek, hurkok, csalogató sípok *stb.* 3. Vadász és madarász fogások, regulák, hiedelmek, adomák. Vadászélet. XIV. *Bányászat, kincésásás.* 1. Bányász-eszközök és szerszámok. 2. Bányászélet. Hiedelmek, szokások. 3. Kincésásó könyvek és iratok, eszközök, hiedelmek, kincses mondák. XV. *Czéhék.* 1. Czéhládák, jelvények, kupák, oklevelek, *stb.* 2. Régi iparos élet és szokások. XVI. *Az ember.* 1. Jellemző tipikus egyéneknek az arcot jól feltüntető fényképei. 2. A népesség testi mivolta, testalkat. Bőr, hajzat, szemek *stb.* színe és tulajdonságai. 3. Gyakoribb testi fogyatkozások, lakosságot és egyes foglalkozásokat jellemző betegségek. Önesonkítás. 4. Népmozgalom, szaporodás, népfajok, keresztezés, nyelvcsere *stb.* 5. Antropologiai nézetek (ehhez külön szakszerű útastítás szükséges). XVII. *Nyelvhagyomány. Hiedelem. Szokás.* 1. Mese, monda, népdal, mondóka, találós mese, adoma, közmondás, szólásmód, ráolvasás *stb.* 2. Néphiedelem, babona (boszorkányok, lidérezek *stb.*) 3. Hagyományos cselekvések, a természeti és egyházi évkör és az emberi életkör jelentős napjaihoz, ünnepeihez, eseményeihez fűződő szokások. A gyűjtésre nézve részletes utastítással és felvilágítással szolgál az Erdélyi Kárpátgyűjtés titkári hivatala (Kolozsvárt, Jókai-utca 11.) vagy a erdélyi néprajzi kiállítási bizottság előadója, dr. Hermann Antal (Budapest, I. Vár, Szentgyörgy utca 2.). Nagy szolgálatot tesz az erdélyi néprajznak mindenki, ha ebbe a keretbe illő adalékokkal, gyűjtéssel, vagy adományokkal járul az EKE néprajzi múzeumának megalkotásához, a Mátyás születési háza néprajzi múzeumába berendezéséhez.

Huszka József „Magyar Ornamentika“ cz. alatt nagybecsű és igen értékes könyvet adott ki legújabbban a közoktatási és kereskedelmi ministeriumok támogatásával. Méltóan sorakozik ez a munka Huszka eddigi nagyszabású műveihez: „A magyar díszítő-stíl“ és „A székely ház“-hoz stb. A magyarázó szövegben kifejti, hogy a magyar ornamentika főképp növényi elemekből áll, bár van némi mértani és állati díszítő eleme is. A *virág* játza a főszerepet. Ezek sok százra menő száma kevés természeti típusra vezethető vissza. A leggyakoribb még sem virág, hanem toll, és pedig a *pávátoll*. Úgy kezelik, mint a virágot, virágnak hívják és tartják, ősrégi eredetű, szívalakos középső része minden díszünkön uralkodik ma is, miként uralkodott a honfoglalás korában s azelőtt Ázsiában még legalább ezer éves múltja van. Huszka azt hiszi, hogy ennek eredetileg vallási jelképes jelentősége volt. Az indiai hitregében a *páva* a tiszta és csillagos eget, meg a fénylő napot jelenti. A pávának jelképes jelentése valószínűleg még nemzetünk ázsiai vándorlása közben került hozzánk és népköltészetünk meg is őrizte ezt az ősi indiai érintkezésre valló vonást, pl. a *Fel szállott a páva* dalban a páva a fényt, világoosságot, szabadulást jelenti.

A magyar ornamentika második fontos eleme a *kryzanthémum* vagy Katalin-virág (Margit-virág), mely ép oly gyakori, mint a pávátoll. Gyakori díszítő virág a *szegfű*, továbbá a *rózsa*, *liliom*, melynek alakjai sokszor hasonlítanak a tulipánhoz, melylyel gyakran összezavarják. Az úgynevezett *tulipános ládák*on ritkább a tulipán, mint a liliom. A legrégebb magyar ornamentika egyik eleme az *istenfa* (vagy pálma), melynek magyarországi ezer éves életét azelőtt még több ezer évi előzhette meg. A székely kapukon általános a pálma-díszítés. Ennek is ősi vallásos jelentősége lehetett, rokon az asszir szentfával vagy élettával.

Az állati díszítések között legkedveltebbek a madarak, jelesen a *páva*, *galamb*, *kakas* s talán a *fülemüle*; ezután a *szarvas*, *kos*, *kutya*, *medve*, *kecske*, *ló*, *sárkányok*, *griffek* stb. Az emberi alak ritkákban fordul elő. A mértani alakok sem gyakoriak s nem mondhatók magyarnak.

Hús év kutatás tanúságaként fejtegeti ezeket *Huszka* kitünő munkájában, melyet valódi díszmunkává azok a gyönyörű rajzok és és színes nyomatú képek tesznek, melyek 50 táblán feltüntetik a magyar ornamentika legjellemzőbb és legszebb alakjait. Elragadtatással és nemzeti büszkeséggel látjuk az ország minden részéből összegyűjtött, szebbnél szebb díszítő motívumokat, a magyar népies műiparnak eme remekeit. A színes képű táblákon annyi keleti színpompa ragyog reánk (szűrők, subák, ládák, kancsók) díszítéseiből, melyet elragadtatással fognak szemlélni nem csak itthon, hanem a külföldön is.

Huszkát a iegnagyobb elismerés és dicséret illeti ez újabb szép munkájáért, melylyel régi nemzeti művészetünk kincseit feltárta a világ előtt. A nagybecsű díszmunka bolti ára 25 korona.

A „magyar alkotmány biztosítékai“ czímmel könyvalakban is megjelent dr. *Meliórisz Béla* eperjesi jogakad. m. tanárnak államtudományi tudori értekezése. Ez erős közjogi érzékkel és hazafias szellemben megírt könyv három fő részre oszlik. Az első rész az alkotmánybiztosíték fogalmát adja és behatóan ismerteti Cherbuliez és Hoffmann e kérdéstről szóló híres műveit, valamint hazai irodalmunk erről való véleményét. Szerző az alkotmánybiztosítékokat két főcsoportra osztja: jogi és nem jogi garantiákra. Előbbiekhez sorolja az alább részletesebben megemlíttendő biztosítékokat, melyek létezésüknek alapfeltételeit a pozitív jogban bírják, utóbbiakhoz a kimerítően fel nem sorolható azon biztosítékokat, melyek a moralis vagy a physical természetből fakadnak. — Ilyenek: műveltség, régi hagyományok kegyeletes érzése, büszke öntudat, fennmaradási akarát, összetartozásnak, egységnek érzete, történeti alkotmány, a világtörténeti hivatás tudata, az uralkodóháznak és a nemzetnek szellemben, érzésben való azonosulása, az erkölcs, vagyoni jólét, terület megfelelő volta, természetes határok stb. Az alkotmánybiztosítékokról az a felfogása a szerzőnek, hogy ezek oly politikai intézményt képeznek, melyeknek rendeltetése a nemzet jogainak oltalma a végrehajtó hatalom túlkapásai ellen, s melyeknek ereje azoknak moralis jelentőségében van, történeti múltjuktól megszentelt auctoritásukban és a beléjük helyezett közbizalomban; hangoztatja, hogy az alkotmánybiztosítékok főjellemvonása az intézményeknek nem jogi paranesszavaiban, hanem azoknak ethikai oldalában, hogy a legerősebb közjogi materialis intézmény se ér fel a hazaszeretet éltető tűzével, a korona részéről a törvények iránt tanusított tisztelettel és a nemzet szívében élő alkotmányhűséggel. Könyvének második része „Alkotmánybiztosítékaink a múltban“ czímet visel s röviden bemutatja, mint ilyeneket, a vérszerződést, aranybullát, a bécsi, nikolsburgi és linzi békét, a protestáns egyházak autonomiáját, a királyválasztásokat és az azokkal járó pactumokat, a királyi tanácsot, a nádori jogkört, a gravaminalis politikát és a vis inertiaet s végül a pragmatica sanctiót. A harmadik rész a mai közjog alkotmánybiztosítékait ösmerteti általános, valamint tételes jogi szempontból, s mint ilyenekkel a következő 15 intézménnyel foglalkozik: koronázás; országgyűlés tartásának kötelessége; az országgyűlés ama joga, hogy a hatalmi eszközöket megtagadhatja a kormánytól; országgyűlés önkormányzati joga; szólásszabadság, főképen az országgyűlési tagokra vonatkozólag; kormány felelőssége; nép részvétele az önkormányzatban; nagyobb önkormányzati testületek ama joga, hogy az országos kérdéseket tanácskozás tárgyává tehetik és a törvényhatóságok joga a kormány törvényellenes rendeleteivel szemben; nép részvétele a bírói hatalomban; sajtószabadság, esküdszék; bírói függetlenség; közjogi- közigazgatási bíráskodás; polgárok panasz- és kérvényezési joga; hivatalnokok esküje; a polgárok passiv ellenállása. Az Eggenberger bizományában lévő könyv ára 2 frt.

A magyar országgyűlések eredete és szervezetük fejlődése a rendi országgyűlések alakulásának kezdetéig cím alatt *Kérészy Zoltán* debreczeni jogakadémiai tanár értékes jogtörténeti munkát adott ki Debreczenben (1898, 111 lap), a mely a magyar országgyűlések eredetét és fejlődését a legrégebb időkől a XV. századig megvilágítja és fejtegeti. Az első fejezet a hunok és avarok gyűléseiről s a magyarok vezérek korabeli nemzetgyűléséről értekezik. A Szent István féle államszervezet különös tekintettel a törvényhozó hatalom gyakorlatára fejtegeti. Így tovább a sz. István gyűléseit, különösen a királyi tanácsot; majd az Árpádházi többi királyok gyűléseit. Külön fejezetet szentel a székesfehérvári törvénytörvényeknek. A tulajdonképeni országgyűlések keletkezését az utolsó Árpádok és az Anjouk korára teszi; a rendi országgyűlések kezdetét a XIV. sz. végére, illetőleg a XV.-ik elejére (1405). Az utolsó (VIII.) fejezet az országgyűlés elnevezései, alkatelemei, összehívása, helye, ideje, tartama, hatásköre és tanácskozási rendje 1405 előtt címet visel. Az egész tanulmány a források teljes fölhasználásával készült szép munka, a mely *Kérészy Zoltán*t, mint a jogtörténet alapos és szép reményekre jogosító munkását mutatja be. (A munka ára 2 korona.)

Erdélyi Múzeum-Egylet.

I. Igazgató választmányi ülés.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet ig. választmánya f. hó 8-án ülést tartott, melyen az elnöklő Szamosi János alelnök melegen emlékezett meg az egyesület nagyérdemű ellenőrének dr. *Groisz Gusztávnak* haláláról. A választmány részvétét jegyzőkönyvébe iktatta s a megboldogult családjának írásban is kifejezi.

Özv. Constantinus Jánosné asszony Kossuth-bankókat adományozott a régiségtárnak, özv. *Szász Domokosné* úrnő értékes nyomtatványokat a könyvtárnak; köszönettel fogadtattak.

Folyóügyek hosszú sora után legfontosabb tárgy volt a költségvetés megállapítása a folyó évre, a mely azzal az örvedetes végeredménnyel járt, hogy daczára a múzeumi táruk és a szakosztályok évi dotatioja felemelésének, a forgó tőke teremtésére 500 frt felvételének, az igazgatásra és rendkívüliekre az eddiginél nagyobb összeg beillesztésének (melyek a további takarékoszágra módot nyújthatnak): mégis a költségvetés némi csekély többlettel zárul, a mi a mult deficités esztendőök után minden esetre örvedetes jelenség. Az összes bevétel . . . . . 17,115 frt 31 krra
a kiadás . . . . . 17,103 frt 35 krra

a többlet . . . . . 11 frt 96 krra

van előirányozva.

Új tagül felvétellett *Légrády Gyula* orsz. képviselő Budapesten, (ajánl. gr. Esterházy Kálmán elnök).

II. Szakosztályi ülés.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet bölcs. nyelv- és történettudományi szakosztálya f. hó 12-én (vasárnap) d. e. 11 órakor népszerű felolvasó ülést tartott az ev. ref. theologia dísztermében, előkelő s nagyrészt hölgyekből álló nagy közönség élénk részvétele mellett.

Márki Sándor alelnök megnyitván az ülést, üdvözlöi a díszes közönséget, mely a társulat és a program pontjaiba kitűzött néprajz iránti érdeklődésnek ily szép számmal való megjelenésével ad kifejezést.

1. *Herrmann Antal* olvasta fel értekezését és tájékoztatását a néprajzi gyűjtésről, mely a Néprajzi Múzeum megalkotása érdekében nem sokára a nagy közönséghez kiadatni fog az E. K. E. néprajzi bizottsága által. A tájékoztatót a „*Különfélék*“ között közöljük. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy *Hermann* értekezésében köszönetet mondott az Erdélyi Múzeum-Egyletnek jóindulatú támogatásáért, hogy nagy tekintélyű nevét, pártfogó egisét e „népszerű“ előadási gyűlésen is átengedte, hogy itt is propagandát csináljunk az Erdélyi Néprajzi Múzeum eszméjének.

2. *Szádeczky Lajos* dr. szabad előadás kíséretében mutatta be bukovinai székely varottasait (a teremben kifüggesztett m. e. 50 darabot), melyet az 1883-iki „*csángó-telepítés*“ alkalmával, melynek *Odescalchi* Arthur herczeg mellett egyik intézője volt, *Bukovinában* két alkalommal gyűjtött, s melyek a mult század közepén a mádéfalvi veszedelem után Csíkszékéből kibujdosott s *Hadik* András tábornok kormányzó által Moldovából Bukovinába áttelepített székelység között fenmaradtak s a székelyföldi varottasoknak a mult századi hagyományokat híven megőrzött szép testvér-példányai.

Bemutatta az előadó *Huszka József*-nek a „*Székely ház*“ és a legközelebb megjelent „*Magyar ornamentika*“ cz. nagybecsű műveit is, kiemelve a rokon vonásokat a bukovinai székely házi iparban.

3. *Vikár Béla* dr. tartott szabad előadást a székely népköltés és a finn Kalevala népies hősköltemény közötti levő rokon vonásokról, bemutattván egyes részleteket az ő szép műfordításából (melyek az Erdélyi Múzeumban jelennek meg). Fénypontja volt az érdekes ülésnek *fonográf*val való reprodukálása a finn Kalevala dallamának, székely népdaloknak és magyar balladaszerű népdaloknak a Dunántúl és a Tisza-vidékéről.

Az érdekes és tanulságos ülés 11 órától 1 óráig tartott, melynek szép sikere újabb tervekre buzdította a rendezőseget.